

บทที่ 3

ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทน้ำมันข้ามชาติกับรัฐบาลไทยในระหว่าง
ช่วงเวลา ปี พ.ศ. 2421 - 2482 (1878 - 1939)

ในขณะที่ผู้ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นแก่รัฐบาลไทยในช่วง
ระยะเวลาที่รัฐบาลไทยตกอยู่ภายใต้ความเสียเปรียบแก่รัฐบาลต่างประเทศด้วย หนังสือ
สัญญาที่ไม่เสมอภาค ซึ่งทางฝ่ายไทยได้ทำขึ้นไว้กับนานาประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2398
(ค.ศ. 1855) เป็นต้นมา โดยจะพิจารณารัฐบาลไทยจัดการกับปัญหาน้ำมันอย่างไร
และบริษัทน้ำมันที่มีประเทศมหาอำนาจหนุนเข้ามาเกี่ยวข้องกับปัญหาน้ำมันอย่างไร จนรัฐบาล
ไทยไม่สามารถแก้ไขปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นได้ และอธิบายให้เห็นถึงสาเหตุสำคัญที่ขัดขวาง
การแก้ไขปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นได้หรือไม่เป็นผลสำเร็จอย่างไรก็ตามผู้ศึกษาจะขออภิปรายอย่าง
ปัญหาน้ำมันสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่รัฐบาลไทยถูกผูกมัดด้วยหนังสือสัญญาไม่เสมอภาค
เพียง 2 ตัวอย่างเท่านั้น คือ ปัญหาอัครสิทธิ์ที่มีสาเหตุมาจากน้ำมัน กับปัญหาการสำรวจหา
น้ำมันในประเทศไทย

นอกจากนี้ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์ถึงปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นแก่รัฐบาลไทยภายหลัง
รัฐบาลไทยสามารถแก้ไขหนังสือสัญญาไม่เสมอภาคจนถึงสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้น โดย
พิจารณาดังวิธีการแก้ไขปัญหาน้ำมันของรัฐบาลไทย มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่าง
รัฐบาลไทยกับบริษัทน้ำมันข้ามชาติที่มีประเทศมหาอำนาจหนุนหลังในลักษณะใด

แต่ก่อนที่จะศึกษาถึงเรื่องดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ในเบื้องต้น จำเป็นต้องขอกล่าว
ถึงสภาพการเมืองและเศรษฐกิจ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ ก่อนที่ทางรัฐบาลไทยได้
ทำหนังสือสัญญาไม่เสมอภาคกับนานาประเทศในปี พ.ศ. 2398 (1855) เพื่อเป็นพื้นฐาน
ให้เกิดความเข้าใจว่าเหตุใดทางฝ่ายไทยจึงยอมเสียเปรียบทางการเมืองแก่รัฐบาล
ต่างประเทศ และการกระทำเช่นนี้มีผลต่อเศรษฐกิจของไทยเพียงใด

การเมืองระหว่างประเทศทั่วไปในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2421 นั้น
ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปโดยเฉพาะอย่างยิ่งอังกฤษ เริ่มมีอำนาจมากขึ้นเป็นลำดับใน
แถบเอเชีย หลายประเทศในแถบนี้ต้องอยู่ในฐานะของอาณานิคม หรือถูกบังคับให้ทำสัญญา
ตามความต้องการของประเทศมหาอำนาจในยุโรปแทบทั้งสิ้น รวมทั้งประเทศไทยด้วย

เนื่องจากอังกฤษเห็นว่ากฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และการปฏิบัติ คอสังคมระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษมีความแตกต่างกัน อังกฤษจึงต้องการให้ ประชาชนคนในบังคับของคนที่เขามายู่ในกรุงเทพฯ ได้รับสิทธิพิเศษในการติดคอคาย กับทางฝ่ายไทย ภา ใดควบคุมครองป้องกันและอำนาจศาลของบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นกงสุล หรือผู้แทนทางการทูตของประเทศตน¹ เท่ากับเป็นการวิกรอนอำนาจอธิปไตยของรัฐบาล ไทย ที่จะใช้บังคับกับชาวต่างประเทศที่เขามาค้า เนินการค้าขายในประเทศไทย ซึ่งเรื่องนี้ จะเห็นได้ชัดในกรณีที่เกิดกล่าวถึงปัญหาอัครกษัตริย์ที่มีสาเหตุมาจากน้ำมัน

ส่วนในเรื่องภาษีอากรนั้น ตามสัญญาขอ 8 กล่าวว่า "ค่าธรรมเนียมปากเรือ ที่เคยเรียกเก็บลูกค้ออังกฤษตามสัญญาเก่า ซึ่งทำไว้ใน ค.ศ. 1826 นั้น จะยอมเลิกเสีย ตั้งแต่นั้นไปจะคงเสียแต่ภาษีสิ่งของขาเขาออก สินค้าเขาจะ คงเสียภาษีร้อยละสาม จะเสียเป็นของหรือจะเสียเป็นเงินคิดตามราคาน้ำ สุดแต่ใจเจ้า ของจะเสีย... และของที่เป็สินค้าจะบรรทุกออกไปนั้น ตั้งแต่นั้นสิ่งนั้นเกิดมาจนใดเป็ สินค้า บรรทุกกำปั่นออกไปให้เสียภาษีขึ้นเดียว.... พวกลูกค้ออังกฤษจะซื้อสินค้ายอมให้ ซ้อกับผู้ทำผูกและของที่ขายนั้น ถ้าผู้ใดหนึ่งจะซื้อยอมให้ขาย มีให้หนึ่งผู้ใดชักขวาง ห้ามปราม ภาษีที่กำหนดในพิคตสัญญา..."² ตามขอสัญญาใหม่ดังกล่าวไทยมีสิทธิเก็บ ภาษีขาเขาได้เพียงร้อยละสาม นอกจากนี้สัญญาขอนี้ยังเป็นการเปลี่ยนระบบการค้าของไทย เสียใหม่ ยกเลิกระบบการค้าผูกขาดของพหุคลังสินค้าเสีย ทำให้รัฐบาลไทยมีรายได้จากการ ค้าขายแต่เพียงการเก็บภาษีขาเขาร้อยละสาม และภาษีสินค้าออก ซึ่งเก็บตามพิคตสินค้า ที่แนบท้ายในสัญญามันนี่เท่านั้น ทำให้รัฐบาลไทยขาดรายได้ที่เคยได้รับมาเป็นอย่างมาก และเปิดโอกาสให้คนอังกฤษ เขามาทำการค้าขายโดยเสรี

ส่วนสภาพทางเศรษฐกิจนั้น ในช่วงยุคต้นของรัตนโกสินทร์หรือประมาณ ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เศรษฐกิจของประเทศไทยมีลักษณะแบบเลี้ยงตัวเองเป็นหลัก

¹ Luang Nathabanja : Extra - Territoriality in Siam , p. 7

² จดหมายรัชกาลที่ 4 จากสมุคค้อเลขที่ 84 ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

การค้ายภายในประเทศมีวงจำกัดอยู่ แต่ในตลาดของแต่ละท้องถิ่น การซื้อขายเป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรง ระบบเศรษฐกิจของประเทศตกอยู่ในความควบคุมของพระมหากษัตริย์และกลุ่มชนชั้นปกครอง ส่วนการค้าภายนอกก็มีลักษณะจำกัดแต่เพียงประเทศข้างเคียง โดยมีพระคลังสินค้าเป็นผู้นำการค้าผูกขาดอยู่

ต่อมาภายหลังปี พ.ศ. 2398 (1855) เป็นคนมาเมื่อรัฐบาลไทยยอมแก้ไขหนังสือสัญญากับรัฐบาลอังกฤษ โครงสร้างระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อการนำเข้าและการส่งออกสินค้าของประเทศไทยเป็นไปอย่างเสรี สินค้าประเภทอุตสาหกรรมที่มีความจำเป็นต่อการบริโภคเริ่มเข้าสู่ประเทศมากขึ้น อย่างเช่น พวกเครื่องจักร เครื่องกล ที่ใช้กับพวกโรงสีข้าว สินค้าอุตสาหกรรมประเภทนี้มีส่วนกระตุ้นให้สินค้าประเภทน้ำมันเข้าสู่ประเทศมากขึ้นตามไปด้วย อีกทั้งประชาชนเริ่มหันมาใช้น้ำมันในการให้แสงสว่างมากขึ้น ส่วนสินค้าภายในประเทศที่ส่งออกไปขายยังต่างประเทศ ก็เริ่มเน้นสินค้าประเภทประมงภูมิไม้กึ่งชนิดเป็นหลัก เช่น ข้าว ไม้สัก ฯลฯ

ผลที่เกิดขึ้นตามาคือสินค้าบางชนิดโดยเฉพาะพวกหัตถกรรมที่เคยผลิตขึ้นใช้เอง ถูกแทนที่โดยสินค้านิคเดียวกันจากภายนอกซึ่งมีราคาถูกกว่า ทำให้อุตสาหกรรมทางหัตถกรรมภายในประเทศสลายตัว ประชาชนไปยึดอาชีพทางเกษตรกรรมมากขึ้น เพราะความต้องการจากภายนอกประเทศในสินค้าประเภทนี้มีระดับสูงขึ้นมา และเป็นอาชีพที่มีรายได้ดี¹

สภาพเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองของไทย เริ่มสลายกลายเป็นสภาพเศรษฐกิจที่พึ่งพิงภายนอกประเทศมากขึ้น ทั้งนี้เพราะโครงสร้างระบบเศรษฐกิจของประเทศถูกเปลี่ยนไปเพื่อสนองความต้องการของตลาดภายนอกประเทศ ประเทศไทยได้กลายเป็นแหล่งวัตถุดิบที่ชาวต่างประเทศต้องการ เข้ามาลงทุน ในขณะที่เดียวกันก็กลายเป็นแหล่งระบายสินค้าอุตสาหกรรมของประเทศเหล่านั้นด้วย โครงสร้างระบบเศรษฐกิจของไทยของเขาไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจระหว่างประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

¹Chattip Nartsupha and Puthy Prasartset., The Political Economy of Siam 1851 - 1910, The Social Science Association of Thailand. Sanprern Printing, 1981, p. 6

สรุปได้ว่าจากผลที่ทางฝ่ายไทยยอมผูกมัดตัวเองโดยการทำหนังสือสัญญา ไม่เสมอภาคกับรัฐบาลต่างประเทศเช่นนี้ ย่อมมีผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับ บรรษัทน้ำมันข้ามชาติที่มีมหาอำนาจหนุนหลังอยู่ออกมาในรูป ที่ทางรัฐบาลไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะรัฐบาลไทยจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นโคตรราบใดที่ยังถูกผูกมัดให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ ของหนังสือสัญญาที่ไม่เสมอภาคเหล่านี้ ซึ่งเรื่องนี้สามารถเห็นได้จากตัวอย่างปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่หนังสือสัญญาเหล่านี้มีผลบังคับใช้ เช่น ปัญหาอัคคีภัยอันเนื่องมาจากน้ำมัน ปัญหาการสำรวจหาน้ำมันในประเทศไทย ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดดังต่อไปนี้

1) ปัญหาอัคคีภัยอันมีสาเหตุมาจากน้ำมัน

อัคคีภัยที่มีสาเหตุมาจากน้ำมันนั้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้เป็นเพราะในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2425 (ค.ศ. 1882) รัฐบาลไทย ยังไม่มีกฎหมายสำหรับบังคับห้ามเรือบรรทุกน้ำมันปิโตรเลียมเข้ามาในกรุงเทพฯ และกฎหมายสำหรับบังคับการซื้อขายน้ำมันปิโตรเลียมและการเก็บรักษาน้ำมันปิโตรเลียมให้ถูกต้อง อีกประการหนึ่งผู้จำหน่ายน้ำมัน ในสมัยนั้นได้เก็บน้ำมันไว้ตามความสะดวกของตน โดยไม่คำนึงถึงปัญหาอัคคีภัยทำให้อัคคีภัยที่มีสาเหตุมาจากแหล่งเก็บน้ำมันปิโตรเลียมจึงเกิดขึ้นโดยง่าย และสร้างความเสียหายต่อทรัพย์สินของชาวต่างประเทศอยู่เนือง ๆ จนทำให้ รัฐบาลไทยถูกคดว่าและร้องเรียนจากหลายฝ่าย เช่น ฝรั่งเศส และอังกฤษ เป็นต้น² กงสุลของประเทศต่าง ๆ ค้างเรียกร้องให้รัฐบาลไทยเร่งหามาตรการอันเหมาะสมโดยเร็วที่สุดในการแก้ไขปัญหาระเบิดนี้ ซึ่งทางฝ่ายไทยก็ไม่ได้นิ่งนอนใจรัชกาลที่ 5 ทรงเรียกเสนาบดีทั้งหมดเข้าปรึกษาเป็นการด่วน หามาตรการแก้ไข โดยในที่ประชุมได้เห็นรวม ว่าควรรหา สถานที่สักแห่งหนึ่ง เพื่อเก็บรักษาน้ำมันปิโตรเลียม โดยให้ห่างจากบ้านเรือนราษฎรเป็น ระยะทางที่จะไว้วางใจได้ว่าจะไม่เป็นอันตราย โดยสถานที่ที่เหมาะสมนั้นควรตั้งอยู่เหนือเมือง นครเขื่อนขันธ์ (สมุทรปราการ) นอกจากนั้นควรออกกฎหมายขึ้นฉบับหนึ่งสำหรับบังคับเรือ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญชีสมุคพิเศษ เล่ม ๖ จ.พ. 1240 - 12411, ถัดมาจากหนังสือราชการ ศักราช 1244 ร, ที่ 126๐ , หนังสือกองช่างเวียงจันทน์ ลงวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2425

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญชีสมุคพิเศษ เล่ม ๘ จ.พ. 1242 - 1244, ถัดมาจากหนังสือราชการ ศักราช 1240 ร, ที่ 296 เล่ม 11 หนังสือของเจ้าพระยาโกษาธิบดี มีถึงรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2421

ที่จะบรรทุคน้ำมันเขามายังกรุงเทพฯ และบังคับลูกค้าที่จะรับซื้อน้ำมันปิโตรเลียมไปจำหน่าย เพื่อเป็นการลดปัญหาอัตรากำไรอันมีสาเหตุมาจากน้ำมันปิโตรเลียมไหลคณอยลง

ดังนั้นภายหลังจากที่ทางรัฐบาลไทยได้ตกลงใจตั้งโรงนํ้ามันและออกกฎหมายขึ้นบังคับใช้แล้ว รัชกาลที่ 5 จึงทรงสั่งให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ทวม บุนนาค) เสนาบดีกรมพระคลังและว่าการต่างประเทศมีหนังสือถึงกงสุลต่าง ๆ พร้อมบัญชีประมาณราคาที่จะต้องลงทุนทำสำหรับไว้น้ำมัน และร่างกฎหมายที่จะใช้บังคับเพื่อจะให้กงสุลประเทศต่าง ๆ พิจารณายินยอมตามความคิดของรัฐบาลไทย¹

ปรากฏว่ากงสุลของประเทศต่าง ๆ ที่ไม่มีบริษัคน้ำมันของประเทศนั้นคําเนินกิจการน้ำมันในประเทศไทย ต่างได้มีหนังสือให้ความเห็นชอบ ยอมตามกฎหมายที่ทางฝายไทยร่างขึ้น ส่วนกงสุลของประเทศที่มีบริษัคน้ำมันของคนคําเนินการอยู่ในประเทศไทย เช่น เยอรมัน อังกฤษ และฝรั่งเศส ต่างคัดค้านร่างกฎหมายฉบับนี้ของทางฝายไทย ซึ่งความเห็นของกงสุลทั้งสามที่ทำการคัดค้านกฎหมายฉบับนี้จะมุ่งไปที่

ก. การเพิ่มภาระและค่าใช้จ่ายที่บริษัคน้ำมันของประเทศเหล่านี้ต้องรับผิดชอบมากขึ้น ตัวอย่างเช่นในกรณีร่างกฎหมายขอ 3 โคว้บังคับไว้ว่าไม่ให้ใครคิดไฟหรือสูบบูหรี่ใกล้โรงเก็บน้ำมันที่รัฐสร้างขึ้นในเวลาที่มีการขนน้ำมันขึ้นลง โดยให้เจ้าของน้ำมัน ผู้รับน้ำมัน และผู้ส่งน้ำมันเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้² ทางกงสุลต่างประเทศเห็นว่า

¹ เนื้อหาของร่างกฎหมายฉบับนี้ให้คในภาคผนวก ซึ่งพอสรุปใจความจากข้อ 1 ถึงข้อ 6 เป็นการวางมาตรการเกี่ยวกับกฎบังคับไว้รอบรรทุคน้ำมันให้ขนส่งน้ำมันเข้ามาไว้ในกรุงเทพฯ ควยความระมัดระวังมากขึ้น ส่วนข้อ 7 ถึงข้อ 9 เป็นมาตรการที่มีขึ้นควบคุมการเก็บรักษาน้ำมันของผู้จำหน่ายน้ำมัน ส่วนข้อ 10 นั้น กล่าวถึงการดำเนินงานของโรงเก็บน้ำมันที่ทางรัฐบาลจะก่อสร้างขึ้น

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญัตินิติพิเศษ เล่ม 8 จ.ศ.1242-1244, คัดมาจากหนังสือราชการ ศักราช 1240 ร.ที่ 279 เล่ม 11, ร่างกฎหมายสำหรับบังคับเรือกลไฟและเรือใบต่าง ๆ ที่บรรทุคน้ำมันปิโตรเลียมเข้ามาในกรุงเทพมหานคร และบังคับลูกค้าที่จะซื้อขายน้ำมันปิโตรเลียม

หากเป็นเช่นนี้ ผู้เป็นเจ้าของเรือคองซากทุน เพราะเรือกลไฟคองคัมไฟเมื่อเรือยังไม่ถึง
โรงเก็บน้ำมัน และเมื่อโคชน้ำมันขึ้นบนโรงเก็บน้ำมันแล้วก็คองถอยเรือออกไป ซึ่งหากจะ
คิดไฟให้สคิมขึ้นมาใหม่ก็ยอมเสียเวลาหลายชั่วโมง¹

ข. กงสุลอังกฤษและกงสุลฝรั่งเศสเกรงว่ากฎหมายฉบับนี้จะเป็นประโยชน์
แก่ทางมาร์คเวลด์ของชาวเยอรมันแต่เพียงทางเดียว เพราะเนื่องจากตามขอ 5 ของ
ร่างกฎหมายฉบับนี้บังคับให้เรือทุกชนิดที่บรรทุกน้ำมันเข้ามาในกรุงเทพฯ จะต้องแวะที่
สะพานโรงน้ำมันแล้วขนน้ำมันขึ้นไว้ในโรงน้ำมันเสียก่อน จึงจะเข้ามาในกรุงเทพฯ ได้ ซึ่ง
กงสุลทั้งสองเห็นว่า บริษัทน้ำมันของตนจะเสียเปรียบ เพราะในสมัยก่อนบริษัทน้ำมัน
จะบรรทุกน้ำมันเป็นจำนวนมากมากับเรือขนาดใหญ่ แล้วขนถ่ายลงในเรือกำปั่นใน
บรรทุกเข้ามาในกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่งที่เกาะสีชัง² ซึ่งการบรรทุกน้ำมันลงในเรือชนิดนี้
คองใส่ไว้ในท้องเรือแล้วนำสินค้ายางอื่นวางไว้ข้างบน เมื่อว่าเวลาน้ำมันรั่วจะไม่ทำให้
ของอื่นที่บรรทุกมาควยเสียหาย ดังนั้นการขนน้ำมันไปไว้ในโรงน้ำมันจะทำได้ก็ต่อเมื่อนำ
ของอื่นขึ้นหมกคอง ยกเว้นแต่จะขนน้ำมันเป็นจำนวนมากเข้ามาอย่างเดียว ซึ่งก็รู้กันว่า
ในสมัยนั้นมีเพียงแคบริษัทมาร์คเวลด์ของชาวเยอรมันเท่านั้นที่จะทำได้³ เพราะบริษัทนี้
มีการค้าขายน้ำมันในประเทศไทยถึง 90 เปอร์เซนต์⁴

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญัตินิติพิเศษ เล่ม 8 จ.ศ. 1242-1244,
คัดมาจากหนังสือราชการ ศักราช 1240, ที่ 288, เล่ม 11 หนังสือของกงสุลอังกฤษ
ลงวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2421

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 5 น. 9.7 ปีก 39, หนังสือของกรมเจ้าท่า
ที่ 7/1127 ลงวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2451

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญัตินิติพิเศษ, เล่ม 8 จ.ศ. 1242-1244,
คัดมาจากหนังสือราชการ ศักราช 1240 ร. ที่ 288 เล่ม 11

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญัตินิติพิเศษ เล่ม 8 จ.ศ. 1242-1244,
คัดมาจากหนังสือราชการ ศักราช 1242 ร. ที่ 1156 เล่ม 4, หนังสือของทางมากวลมีถึง
รัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2423

อีกประการหนึ่งกงสุลอังกฤษและฝรั่งเศสต้องการทราบวารัฐบาลไทย จะตั้งใคร เป็นผูดูแลรักษาโรงเก็บน้ำมันตามร่างกฎหมายข้อที่ 10 กงสุลทั้งสองเห็นว่า ตำแหน่งนี้มีความสำคัญต่อการส่งเสริมหรือชักขวางผลประโยชน์ของบริษัทน้ำมันประเทศ คนใด เนื่องจากผู้ดูแลคนนี้จะรู้แค่ว่าปริมาณปิโตร เลียมมีน้อยลงไปเท่าใด และจะ ต้องบรรจุทุกเขมาอีกเท่าใด ¹ ซึ่งหากคนที่รัฐบาลไทยแต่งตั้งเป็นผูดูแลรักษาเป็นคนใน บังคับของชาติอื่นนอกจากคนในบังคับของกงสุลทั้งสองแล้ว อาจจะมีผลเสียหายต่อผลประโยชน์ คนในบังคับของกงสุลทั้งสองใด

กงสุลอังกฤษจึงเสนอว่าทางบริษัทน้ำมันของคนอังกฤษอยากจะสร้างโรงเก็บ น้ำมันของตนเองขึ้น² แต่ทางกงสุลฝรั่งเศสให้ความเห็นว่า ทางกงสุลฝรั่งเศสไม่สามารถ บังคับให้คนในบังคับของกงสุลจำนวนมากให้สร้างโรงเก็บน้ำมันอย่างบริษัทน้ำมันของ คนอังกฤษ³

การคัดค้านของกงสุลอังกฤษ ฝรั่งเศสและเยอรมัน จนทำให้ร่างกฎหมาย เกี่ยวกับการป้องกันอัครราชทูตมีสาเหตุมาจากน้ำมันของรัฐบาลไทยไม่สามารถนำออกประภาส ไช เพื่อแก้ไขปัญหาคriticalที่เกิดขึ้น ยอมรับว่าคราบคราบน้ำมันที่ทางฝ่ายไทยยังถูกผูกมัดใปฏิบัติ ความหนังสือสัญญาที่ไม่เสมอภาคอยู่นั้น คราบน้ำมันทางฝ่ายไทยยังไม่สามารถแก้ไขได้ ขึ้นได้หากการแก้ไขนั้นมีผลกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของบริษัทน้ำมันที่มีประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก หนุนหลังอยู่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญัตินิติพิเศษ เล่ม 8 จ.ศ.1242-1244, คัดมาจากหนังสือราชการ ศักราช 1240 ร.ที่ 288 เล่ม 11

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญัตินิติพิเศษ เล่ม 18 จ.ศ.1240-1244, คัดมาจากหนังสือราชการ ศักราช 1240 ร.ที่ 290 เล่ม 11, หนังสือของกงสุลอังกฤษ ลงวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ.2421

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญัตินิติพิเศษ เล่ม 18 จ.ศ.1242-1244, คัดมาจากหนังสือราชการ, ศักราช 1240 ร.ที่ 291 เล่ม 11, หนังสือของกงสุลฝรั่งเศส ลงวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2421

อย่างไรก็ดีทางฝ่ายไทยก็ไม่ไ้หยุดการแก้ไขปะหาคักภัยแต่เพียงเท่านั้น
รัชกาลที่ 5 ได้ทรงนำเรื่องนี้เขาไปปรึกษากับคณะเสนาบดีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ใน
ขณะนั้น บางท่านอย่างเริงรีบ ซึ่งในการปรึกษาหารือครั้งนั้นของคณะผู้นำไทย ได้มีการ
แบ่งแยกความคิดเห็นที่จะเป็นทางเลือกเปิดให้รัฐบาลไทยดำเนินการแก้ไขสถานการณ์
เป็นอยู่อย่างดีที่สุดเพียง 2 ทาง คือ ทางหนึ่งรัฐบาลไทยควรระงับเรื่องนี้เสียโดยการ
เลิกลมที่จะยกร่างกฎหมาย ซึ่งวางขึ้นไปให้กับทางฝ่ายกบฏประเทศต่าง ๆ พิจารณาเสีย
ทั้งนี้โดยอ้างในทำนองที่ว่าทางรัฐบาลไทยได้พยายามหามาตรการอันเหมาะสมเพื่อแก้ไข
ในเรื่องนี้แล้ว แต่ไม่สามารถกระทำไ้เพราะ กบฏบางประเทศไม่เห็นด้วยกับร่างกฎหมาย
ที่ทางรัฐบาลไทยเสนอให้พิจารณา

ส่วนอีกทางหนึ่งรัฐบาลไทยควรที่จะดำเนินการเรื่องนี้ต่อไปอีกโดยพยายาม
ยกร่างกฎหมายฉบับนี้ขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อหาทางให้ กบฏของประเทศที่ไม่ยอม
รับร่างกฎหมายฉบับนี้ในครั้งแรก ให้ความเห็นชอบด้วยไ้ไ้ไ้ ไม่ควรจะหยุดเสียแต่กลางคัน
ถึงความเห็นแรก เนื่องจากสถานการณ์ในขณะนั้นไม่เป็นผลดีแกทางรัฐบาลไทยหากไม่เริงรีบ
จัดการเรื่องนี้ให้ลุลวงโดยเร็ว การที่ทางฝ่ายไทยเร่งดำเนินการในเรื่องนี้ถึงแม้ว่าจะไม่
สามารถดำเนินการไ้สำเร็จตามเป้าหมายก็ตาม ทางกบฏของประเทศต่าง ๆ ก็ไม่สามารถ
เรียกร้องความเสียหายจากทางรัฐบาลไทยไ้ เพราะทางฝ่ายไทยได้พยายามหาทางแก้ไข
อย่างเต็มที่แล้ว แต่ไม่สามารถกระทำไ้ เพราะร่างกฎหมายที่วางขึ้นไม่ไ้ได้รับความเห็นชอบ
ความเห็นตามแนวทางนี้ในรัชกาลที่ 5 ทรงใ้การสนับสนุนอย่างเต็มที่¹ รัฐบาลไทยต้อง
ดำเนินการเรื่องนี้ต่อไปอีก โดยพยายามยกร่างกฎหมายฉบับนี้ขึ้นมาพิจารณาอีกครั้งเพื่อหา
ทางใ้กบฏประเทศที่ไม่ยอมรับร่างกฎหมายฉบับนี้ในครั้งแรก ให้ความเห็นชอบไ้ไ้ไ้ แต่
ยังไม่ทันทางรัฐบาลไทยจะดำเนินการต่อไป ทางห้างมาร์คเวลด์ (Messes Markwald & Co.)
ซึ่งเป็นบริษัทน้ำมันที่มีอาคารค่าใหญ่โตที่สุดในประเทศไทยขณะนั้นได้เรียกร้องขอผูกขาดกิจการ
น้ำมันทั้งหมดในประเทศไทย โดยใ้เรื่องปัญหาอัคคีภัยและโรงเก็บน้ำมันเป็นข้ออ้างในการ
เรียกร้อง ถึงความค่อนหนึ่งที่รัชกาลที่ 5 ทรงดำรัสไว้ในหนังสือที่มีถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฯ ว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สารบัญญัสมุคพิเศษ เล่ม 8 จ.ศ. 1240-1244,
คัดมาจากหนังสือราชการ 1240 ร.ที่ 296 เล่ม 11 ลงวันที่ 30 สิงหาคม พ.ศ. 2421

"เขาบอกว่าทางนี้จะเป็นผู้รับน้ำมันปีโตร เลียม
 เขามากกรุงเทพฯ ทั้งสิ้นในข้างหน้า เหมือน
 หนึ่งจะขอให้ ให้อนุญาตไปทำแทคนเดี่ยว
 จึงรอมมาให้โรงที่จะไว้นำมันนั้นขอให้คอเวอน
 เมนต์สยามอนุญาตให้ที่ทางมิสเคอมาเกลน
 เป็นที่ไว้นำมันรายนี้...."¹

ทางทางจึงต้องการให้ทางรัฐบาลไทยยอมรับสภาพเช่นนี้ และจัดหาสถานที่
 เหมาะสมเพื่อให้ทางทางไคนำน้ำมันเข้ามาเก็บไว้ โดยกตค้นรัฐบาลไทยในทางออกมา
 หากรัฐบาลไทยไม่ยินยอมตามคำขอของทางทางแล้ว ทางทางก็จะขนน้ำมันจำนวนทั้งหมด
 นั้นไปเก็บไว้ยังโรงเก็บน้ำมันของทางทางซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณใจกลางกรุงเทพฯ อันเป็นที่
 เล็งเห็นผลไคว่า การเกิดอัคคีภัยที่มีผลร้ายแรงต่อทรัพย์สินของราษฎรและของชาวต่างประเทศ
 เป็นเรื่องที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงไคว่าง²

อย่างไรก็ตามทางรัฐบาลไทยก็ตอบปฏิเสธที่จะอนุญาตโดยยื่นกรณาวาคราบไค
 ที่รัฐบาลไทยยังไม่สามารถนำร่างกฎหมายที่ร่างขึ้นออกประกาศไคยังคับไค ก็จะไม่อนุญาต
 ไท้บริษัทน้ำมันไคทำการผูกขาดกิจการนำมันของไทยทั้งหมด คึงความค่อนหนึ่งของพระราช
 คำรัสรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีถึงพระยาภาณุวงศ์ วา

"....ถายังคิคคึงกฎหมายบึงคับ
 ลงไมไคแล้ว คูเวอนเมนต์จะ
 ยอมอนุญาตให้ทางมากวลก่าบนี้
 เก็บนำมันแต่ญเดี่ยว คึงเจนนมา
 ในเรื่องราว ก็จะไม่ไคได้...."³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญสุมคพิเศษ เลม 18 จ.ศ.1240-1244,
 คัดมาจากสุมคสำเนาพระราชหัตถเลขา ร,ที่ 313 เลม 5, จคหมายเหตุรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 26
 ตุลาคม พ.ศ. 2522

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญสุมคพิเศษ เลม 18 จ.ศ.1240-1244,
 คัดมาจากหนังสือราชการ ปี่เกาะเอกศกักราช 1241 ร,ที่ 1156 เลม 4,หนังสือของมากวล
 ลงวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2423

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญสุมคพิเศษ เลม 18 จ.ศ.1240-1244,
 คัดมาจากสำเนาพระราชหัตถเลขา ร,ที่ 313 เลม 5, จคหมายเหตุรัชกาลที่ 5 ลงวันที่ 26
 ตุลาคม พ.ศ. 2423

แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้หายุติเพียงเท่านั้นไม่ เมื่อทางห้างมาร์คโวลค์เห็นว่า การบีบบังคับรัฐบาลไทยในทางอื่นไม่สามารถบรรลุเป้าหมายทางเศรษฐกิจที่ทางห้างต้องการแล้ว ทางมาร์คโวลค์หันมาใช้วิธีการบีบบังคับโดยทางตรง กล่าวคือ ทางมาร์คโวลค์ได้ทำหนังสือร้องเรียนไปยังสถานกงสุลเยอรมันซึ่งทางห้างเป็นคนในบังคับอยู่ เพื่อให้ทางกงสุลเยอรมันได้มีหนังสือกล่าวเตือนให้ทางรัฐบาลไทยรับผิดชอบความเสียหายทั้งปวงที่เกิดขึ้นกับทรัพย์สินของทางห้างมาร์คโวลค์ ที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยยกเรื่องรัฐบาลไทยได้ยินยอมให้พวกคนจีนทำบุญถวายวิธีจุดประทัดดอกไม้ไฟ และคบไฟใกล้กับสถานที่เก็บน้ำมันของทางห้าง อันเป็นที่สังเกตเห็นได้ง่ายต่อการเกิดอัคคีภัย แต่โรงเก็บน้ำมันเป็นเหตุผลขึ้นมาบีบบังคับ¹ นอกจากนั้นทางห้างยังเรียกร้องให้ทางฝ่ายไทยเร่งตามมาตรการอันเหมาะสมในรูปการออกเป็นข้อบังคับเพื่อป้องกันกาเกิดอัคคีภัยโดยเร็วที่สุด ซึ่งทางกงสุลเยอรมันได้ให้ความสนับสนุนคำร้องขอของทางห้างมาร์คโวลค์อย่างเต็มที่ โดยเตือนรัฐบาลไทยให้ดำเนินการห้ามปรามพวกคนจีน และจัดให้มีกฎหมายบังคับในเรื่องนี้โดยเร็วด้วย²

ปัญหานี้เริ่มมีความซับซ้อนมากขึ้นไปอีก เมื่อทางกงสุลอังกฤษได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหานี้ ด้วยการทำหนังสือถึงรัฐบาลไทยเรียกร้องให้ย้ายโรงเก็บน้ำมันของห้างมาร์คโวลค์ซึ่งตั้งอยู่บริเวณใจกลางเมืองไปอยู่ที่อื่น เพื่อไม่ให้เป็นอันตรายแก่ทรัพย์สินของคนในบังคับของอังกฤษ³ ซึ่งทางฝ่ายไทยก็ได้เร่งหาทางแก้ไขโดยรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบัญชาไปยังเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ให้ทำหนังสือแจ้งไปยังกงสุลเยอรมัน ขอให้ทางกงสุลได้รับแจ้งให้ทางมาร์คโวลค์ขนย้ายที่เก็บน้ำมันจำนวนมากไปยังสถานที่แห่งอื่น ซึ่งห่างจากบ้านเรื่อราษฎรตามแต่ห้างมาร์คโวลค์จะหาเป็นของตัวเองได้ มิฉะนั้นหากเกิดอันตรายกับบ้านเรือนราษฎรที่อยู่ใกล้เคียง ในระหว่างที่รัฐบาลไทยขอให้ทางกงสุลเยอรมันบังคับให้ทางมาร์คโวลค์ขนย้ายน้ำมันไปไว้ยังสถานที่อื่น ทางมาร์คโวลค์จะคงรับผิดชอบความเสียหายทั้งปวงที่เกิดขึ้น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สารบัญชัสมุคพิเศษ เล่ม 18 จ.ศ. 1240-1244, คัดมาจากหนังสือราชการ จ.ศ. 1244 เล่ม 3 ที่ 1150, หนังสือของทางมาทวล ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2425

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญชัสมุคพิเศษ เล่ม 18 จ.ศ. 1240-1244, คัดมาจากหนังสือราชการ จ.ศ. 1244 เล่ม 3 ที่ 114, หนังสือของกงสุลเยอรมัน ลงวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2425

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ สารบัญชัสมุคพิเศษ เล่ม 18 จ.ศ. 1240-1244, คัดมาจากหนังสือราชการ จ.ศ. 1244 เล่ม 3 ที่ 1163, หนังสือของกงสุลอังกฤษ ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2425

นอกจากนั้นยังทรงกำชับให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์ รีบดำเนินการแก้ไขร่างกฎหมายเพื่อให้สามารถออกบังคับใช้โดยเร็วอีกทางหนึ่งด้วย¹

เมื่อทางมาร์คโวลด์เห็นว่าทางรัฐบาลไทยนอกจากจะยืนยันในนโยบายเดิมที่จะไม่ให้ผู้ใดทำการผูกขาดการค้าน้ำมันในประเทศไทยจนกว่าจะมีการออกกฎหมายมาใช้บังคับเกี่ยวกับเรื่องน้ำมันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ยังมีท่าทีที่แข็งกร้าวต่อทางมาร์คโวลด์ด้วยการผลักดันความรับผิดชอบทั้งปวงที่เกิดขึ้นจากอัครกษัตริย์เพื่อนำมากดดันให้ทางมาร์คโวลด์ขนย้ายน้ำมันไปจากโรงน้ำมันเดิมของทางห้างในบริเวณใจกลางกรุงเทพฯ ด้วย ทางห้างมาร์คโวลด์จึงรีบไขข้อข้องใจในเรื่องการไม่มีข้อกำหนดระบุไว้ในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับเยอรมัน อีกทั้งการไม่มีกฎหมายฉบับไหนให้อำนาจแก่ทางรัฐบาลไทยสามารถบังคับบริษัทน้ำมันใด เป็นเครื่องมือโต้ตอบการกดดันครั้งนี้ของรัฐบาลไทยทันที่ถึงความคืบหน้าหนึ่งในหนังสือของทางห้างมาร์คโวลด์ที่มีถึงรัฐบาลไทย

".....ข้าพเจ้าเป็นนายห้างคาวาย

และไม่มีข้อใดในหนังสือสัญญา

ห้ามมิให้บรรทุกน้ำมันปิโตรเลียม

เขามา น้ำมันปิโตรเลียมก็ไต่เสียบ

ภาษีเขาเขาตามพิภัก.....

ข้าพเจ้าก็เห็นว่าข้าพเจ้าควรจะไป

น้ำมันปิโตรเลียมในที่ใดก็ตาม

แต่ประสงค์....²

นอกจากนั้นทางห้างยังมีหนังสือข่งไปยังกงสุลเยอรมันขอให้เขาช่วยเหลือทางห้างมาร์คโวลด์ ปกป้องผลประโยชน์ของทางห้างให้พ้นจากการบังคับทั้งปวงของรัฐบาลไทยด้วย ซึ่งกงสุลเยอรมันไต่หาหนังสือไม่เห็นด้วยกับการกระทำของทางรัฐบาลไทย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เรื่องเดียวกัน,

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, สารบัญญัติพิเศษ เล่ม 8 จ.ศ.1240-1244, คัดจากหนังสือราชการ ศักราช 1244 เล่ม 4 ร.ที่ 1268, หนังสือของ ทางมาร์คโวลด์ ลงวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2425

โดยอ้างเหตุผลในแง่ที่ว่า การขอให้ทางห้างมาร์กโวลด์ทำการขนย้ายน้ำมันแต่เพียงฝ่ายเดียว โดยพอด่าน้ำมันรายอื่นไม่จำเป็นต้องขนย้ายน้ำมันเหมือนเช่นทางห้าง ถือว่าเป็นการดำเนินนโยบายที่ไม่เสมอหน้ากัน ย่อมเป็นการขัดกับหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ทำไว้โดยตรง

ในที่สุดปัญหานี้ทางฝ่ายไทยไม่สามารถแก้ไขได้อีก เพราะทางบริษัทน้ำมัน ขามชาติและประเทศมหาอำนาจที่หนุนหลังบริษัทน้ำมันเหล่านั้น หันกลับไปใช้การยกหนังสือสัญญาไม่เสมอภาคมาใช้ชักชวนการแก้ไขปัญหาน้ำมันของรัฐบาลไทยอีก

แต่ปัญหาอัครคีภย์มีสาเหตุมาจากน้ำมันยังไม่ยุติลง เพราะหลังจากเรื่องนี้เงียบไปไม่ถึง 10 ปี ก็เกิดเป็นข้อถกเถียงกันระหว่างทางรัฐบาลไทยกับบริษัทน้ำมันที่มีมหาอำนาจหนุนหลังอยู่ขึ้นมาใหม่ โดยปัญหาได้เริ่มต้นจากการที่ทางรัฐบาลไทยมีความคิดที่จะสร้างโรงเก็บน้ำมันของรัฐบาลไทยขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นประโยชน์แก่รัฐบาลไทยในเรื่องต่อไป

ก. โรงเก็บน้ำมันมีส่วนช่วยลดอัครคีภย์ที่มีสาเหตุมาจากน้ำมันปีโตเลียมได้อย่างมาก เพราะสถานที่ที่เลือกสร้างโรงเก็บน้ำมันจะห่างไกลจากยานเรือนราษฎรทางหนึ่ง อีกทางหนึ่งราษฎรจะได้น้ำมันที่มีอยู่มาฝากไว้ในโรงเก็บน้ำมันที่สร้างขึ้น ทำให้ยานเรือนราษฎรที่อยู่ติด ๆ กันไม่เกิดเพลิงไหม้โดยง่าย¹

ข. เพื่อให้เป็นการรองรับกฎหมายที่จะมีการประกาศให้ออกมาในภายหลัง เพราะหากจะออกกฎหมายบังคับให้ราษฎรนำน้ำมันมาไว้ที่โรงเก็บน้ำมันของรัฐบาล โดยไม่มีการสร้างโรงน้ำมันไว้ก่อนนั้นย่อมเป็นไปได้ นอกจากนั้นยังสามารถควบคุมปริมาณการซื้อขายน้ำมันในธุรกิจการค้าน้ำมันของไทยในทางอ้อมด้วย²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ. 36/1, หนังสือหอรัษฎากรพิพัฒน์ ลงวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2434 (ค.ศ. 1891)

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ. 36/1, พระราชกฤษฎีกา ประกาศที่ 49/110 ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2434

ค. เพื่อประหยัดงบประมาณของรัฐบาลไทย กล่าวคือ แต่เดิมรัฐบาลไทย
 ใ้ไ้กรมพระคลังเป็นผู้ซื้อน้ำมันจากพ่อค้าคนจีน แล้วจึงมาจำหน่ายให้กับกรมต่าง ๆ
 อีกทอดหนึ่ง ซึ่งในสมัยนั้นพ่อค้ามักจะตั้งราคาขายแพงมาก จนกระทั่งเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์
 เรอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงเข้ารับตำแหน่งรองเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
 พระองค์ฯ ทรงเปลี่ยนมาใช้วิธีให้พ่อค้าทั้งหลายเข้ามาทำการประมูลแข่งขันกัน เพื่อที่ทาง
 รัฐบาลจะได้ซื้อน้ำมันในราคาถูกลงมาขึ้น อย่างไรก็ตาม พระองค์ก็ยังไม่พอพระทัย เพราะ
 เห็นว่าทางเคียวที่รัฐบาลไทยจะได้ซื้อน้ำมันในราคาถูกลงจริง ๆ นั้น สมควรที่ทางรัฐบาลจะ
 สั่งซื้อโดยตรงจากภายนอกเข้ามา โดยให้กรมราชพัสดุเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้ ดังนั้น
 การสร้างโรงเก็บน้ำมันขึ้น ย่อมเป็นการรองรับปริมาณน้ำมันจำนวนมาก ที่สั่งซื้อเข้ามาอย่าง
 เหมาะสมที่สุด¹

ทางฝ่ายไทยจึงเริ่มการสร้างโรงเก็บน้ำมันของทางรัฐบาลขึ้นมา ในขณะเดียวกัน
 ก็รื้อฟื้นร่างกฎหมายสำหรับบังคับเรือที่บรรทุกน้ำมันปิโตรเลียมเข้ามาในกรุงเทพฯ และบังคับ
 ลูกคาที่จะซื้อขายน้ำมันปิโตรเลียม ซึ่งถูกคัดค้านโดยกงสุลประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส และ
 เยอรมัน ในปี พ.ศ. 2423 (ค.ศ. 1880) ขึ้นมาพิจารณาถกกันใหม่ เพื่อหาทางให้กงสุล
 ทั้งสามประเทศนี้ให้การรับรองกฎหมายฉบับนี้ ในครั้งนี้รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดให้สมเด็จพระ
 เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการ
 ต่างประเทศในขณะนั้น รับหน้าที่นำร่างกฎหมายฉบับนี้เข้าทำการปรึกษากับกงสุลทั้งสาม
 ประเทศอีกครั้ง เพื่อหาข้อตกลงที่เหมาะสมระหว่างสองฝ่าย² แต่ยังไม่ทันการเจรจาทั้ง
 สองฝ่ายจะได้ผลอย่างไร ก็เกิดปัญหาเรื่องโรงเก็บน้ำมันของทางมาร์คโวลด์ ขึ้นมาแทรก
 เสียก่อน กล่าวคือ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, พระราชหัตถ์เลขา,
 หนังสือของหอรัษฎากร ลงวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2434

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, พระราชหัตถ์เลขา
 ประการศที่ 49/110 ลงวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2434

บริษัทมาร์คโวลค์ซึ่งในเวลานั้นเปลี่ยนมาทำหน้าที่เป็นตัวแทนน้ำมันให้แก่บริษัทเชลล์ในประเทศไทย เมื่อเห็นว่าทางรัฐบาลไทยได้เปิดโอกาสให้เอกชนผู้ค้าน้ำมันสามารถจัดตั้งโรงเก็บน้ำมันของตนเองได้ จึงได้ทำหนังสือถึงทางรัฐบาลไทยเพื่อให้อำนาจสถานที่อันเหมาะสมแก่ทางบริษัท รัฐบาลไทยได้ชี้แจงกลับไปให้แก่ทางบริษัทมาร์คโวลค์ว่า ทางรัฐบาลยินดีที่จะอนุญาตให้ทางบริษัทจัดตั้งโรงเก็บน้ำมันได้แต่ต้องจัดตั้งขึ้นบริเวณบางนาลงไป ทั้งนี้เพราะรัฐบาลมีนโยบายที่จะไม่ให้เรือบรรทุกน้ำมันปิโตรเลียมแล่นขึ้นมาเลยจากบริเวณปากลัดโพธิ์ข้างล่าง¹ ซึ่งหากเรือบรรทุกน้ำมันแล่นเข้ามาจอดหากเกิดเพลิงไหม้ขึ้นมา ในเวลาน้ำมันไหลย้อนขึ้นมา น้ำมันที่ติดไฟลอยอยู่ในแม่น้ำก็ไม่สามารถไหลขึ้นมาถึงกรุงเทพฯ ได้²

แก่ทางบริษัทมาร์คโวลค์ไม่ยินดีที่จะจัดตั้งบริเวณบางนา เพราะเห็นว่าบริเวณบางนานั้นเป็นที่ลุ่มมากเกินไป ไม่เหมาะแก่การตั้งโรงเก็บน้ำมันแบบเป็นถังเหล็กขนาดใหญ่ของทางบริษัท บริษัทมาร์คโวลค์จึงตัดสินใจย้ายมาสร้างถังน้ำมันขึ้นที่บริเวณปากลัดโพธิ์ข้างบนแทน โดยไม่แจ้งให้ทางรัฐบาลไทยได้ทราบจนกระทั่งสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้มีหนังสือมาถึงทางรัฐบาลไทยให้ส่งวิศวกรลงไปตรวจถังเพื่อให้อุปกรณ์น้ำมันที่ถังใบนี้สามารถบรรจุ เพื่อนำมาคำนวณภาษีที่ต้องเสียให้แก่ทางราชการ แต่ทางรัฐบาลไทยปฏิเสธที่จะกระทำตามคำขอของทางบริษัทมาร์คโวลค์ที่เสนอมา ทั้งนี้เพราะการจัดตั้งโรงเก็บน้ำมันบริเวณปากลัดบนนั้นเป็นเรื่องเสี่ยงต่อการเกิดอัคคีภัยในบริเวณกรุงเทพฯ มาก เนื่องจากน้ำมันที่ติดไฟที่ลอยตามน้ำขึ้นมาในน้ำใช้เวลาเพียงชั่วโมงเดียวก็เข้าถึงกรุงเทพฯ แล้ว อีกประการหนึ่งการสร้างถังเก็บน้ำมันของทางบางนา ขึ้นที่ปากลัดบนนั้นเป็นการขัดกับกฎหมายที่รัฐบาลไทยกำลังร่างขึ้นใช้บังคับ ดังความตอนหนึ่งที่รัฐบาลไทยชี้แจงมายังบริษัทมาร์คโวลค์

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ 36/1, คัดมาจากรายงานประชุมเสนาบดีที่ 70 ลงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2435 เรื่องโรงถังเก็บน้ำมันปิโตรเลียม

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ 36/1, หนังสือของกรมศุลกาสดานที่ 2/21 ลงวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2434

".....แต่ตามข้อบังคับของเขাইหลวงถือว่า
ห้ามไม่ให้เรือลำใดที่บรรทุกน้ำมัน
ปีโคร เลียมเลยปากลัดบนขึ้นมา
และในเวลานี้ไม่มีอำนาจจะแก้ไขข้อบังคับนั้น
ให้เป็นประโยชน์แก่ทางใดทางหนึ่ง
หรือให้แต่ผู้เดียว....."¹

แต่ทางบริษัทมาร์คโวลล์โคโคโตแยงกลับมาทางรัฐบาลไทยว่า เรื่องการ
สร้างถังน้ำมันขึ้นที่ปากลัดบนนั้น จะมาอ้างว่าเป็นการขัดกับกฎหมายที่ทางรัฐบาลไทยกำลัง
ร่างอยู่นั้นเป็นการไม่ถูกต้อง เพราะเรื่องการสร้างถังน้ำมันบริเวณนั้นทางทางใดทำการ
ปรึกษากับทางฝ่ายไทยเป็นการเรียบร้อยก่อนแล้วจึงใดคิดสร้างขึ้น ในเรื่องนี้ทางบริษัท
มาร์คโวลล์โคโคโดยกหนังสือของกงสุลอังกฤษ ซึ่งโคเขาเจรจากับกรมหลวงเทวะวงษา ลงวันที่
12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2434 (ค.ศ. 1891) ขึ้นมาเป็นขอโตแยง โดยหนังสือฉบับนี้ทาง
บริษัทอ้างว่า มีสเตอร์เฟนซ กงสุลอังกฤษโคเขาฝากกรมหลวงเทวะวงษา และกราบทูล
พระองค์ว่า ที่ซึ่งรัฐบาลไทยอนุญาตให้ก่อสร้างถังน้ำมันใต้นั้น บริษัทมาร์คโวลล์โคโคเห็นว่า ไซ
ไม่ใด จึงอยากให้รัฐบาลไทยแนะนำที่ใหม่ให้² ซึ่งกรมหลวงเทวะวงษา ใ้รับสั่งตอบว่า
ที่รัฐบาลไทยเลิกที่นั้นให้เพราะเห็นว่า เรือที่บรรทุกน้ำมันหากยอมให้เข้ามาใกล้เมืองใด
แล้ว เมื่อเกิดเพลิงไหม้น้ำมันที่ติดไฟสามารถลอยตามน้ำเข้ามาในเมืองใด แต่ดาเป็นเรือกลไฟ
ที่ควัดังเป็นเหตุแล้วก็ไม่คงกลัวว่าจะเป็นคังนั้น และเรื่องที่รัฐบาลไทยห้ามปรามเรือที่
บรรทุกน้ำมันก็ห้ามแต่เรือที่บรรทุกเป็นหีบไม้ไคร้รวมถึงเรือกลไฟที่ค่อเป็นคัง ซึ่งเมื่อกงสุลอังกฤษ
โคโคทูลถามว่าทางบริษัทมาร์คโวลล์โคโคมีอำนาจคังว่าหรือไม่ ก็ทรงรับสั่งว่าใด

ทางฝ่ายไทยเมื่อเห็นว่าทางบริษัทมาร์คโวลล์โคโคแจ่มมาเช่นนั้น กรมหลวงเทวะวงษา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, หนังสือของหลวงสาทร แจงความ
ไปยังทางมากวล ลงวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2436

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ3/1, คำแปลที่ 10236 รัับวันที่ 5 กันยายน
พ.ศ. 2434 กงสุลอังกฤษแจ่มมายังทางมากวล

ทางฝ่ายไทย ซึ่งรัฐบาลไทยไม่สามารถจะบายเบี่ยงความรับผิดชอบได้ เพราะการตั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้นมีผลมาจากการกระทำของฝ่ายไทยที่เข้าไปโดยไม่มีความหมายฉบับใดยกขึ้นให้เป็นข้ออ้างใด¹

ทางรัฐบาลไทยก็ตระหนักถึงข้อนี้เหมือนกัน เพราะยังยืนยันนโยบายที่จะไม่ให้เรือบรรทุกน้ำมันลำใดขึ้นมาคว่ำกว่าบริเวณปากลัด โดยไม่มีกฎหมายหรือหนังสือสัญญาฉบับใดยกขึ้นแย้ง หรือห้ามปรามการตั้งโรงน้ำมันของชาวต่างประเทศใด แม้ว่าทางรัฐบาลไทยจะหาหนทางออก ด้วยการกล่าวอ้างเอาหนังสือที่ใดเตือนทางบริษัทมาร์คโวลด์ว่า รัฐบาลไทยมีนโยบายที่จะไม่ให้เรือบรรทุกน้ำมันขึ้นมาเลยกว่าบริเวณปากลัดเป็นข้อโต้แย้ง ก็ยังมีปัญหาจะโต้แย้งได้สำเร็จหรือไม่เพียงใด เพราะทางบริษัทฯ สามารถกล่าวย้อนคำของทางฝ่ายไทยได้โดยง่ายว่า ที่ซึ่งรัฐบาลไทยห้ามนั้นหมายถึงปากลัดบนหรือปากลัดกลาง ซึ่งแม้แต่โรงน้ำมันของทางรัฐบาลเองก็ยังตั้งอยู่พ้นจากปากลัดกลางขึ้นมา ดังนั้นจึงทำให้คำว่าปากลัดนั้นจึงน่าจะหมายถึงปากลัดบน²

อีกประการหนึ่งความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทน้ำมันข้ามชาติในครั้งนั้นมีความล่อแหลมต่ออันตรายสูญเสียผลประโยชน์อันสำคัญของไทยมากกว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2421 หลายเท่า แม้ว่าปัญหาทั้งสองจะเกิดขึ้นมาจากความไม่ลงรอยกันทางผลประโยชน์เศรษฐกิจ แต่ความขัดแย้งระหว่างทั้งสองฝ่ายในครั้งหลังนี้ได้เกิดขึ้นท่ามกลางทางสถานการณ์ที่ทางฝ่ายไทยกำลังถูกคุกคามอธิปไตยในดินแดนตะวันออก (ลาวและเขมร) จากรัฐบาลฝรั่งเศสอย่างหนัก ด้วยเหตุนี้ทางผู้นำไทยได้ครองอย่างหนักกว่าการไม่ยินยอมให้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ 36/1, คัดมาจากรายงานการประชุมเสนาบดีที่ 70 ลงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2435

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เรื่องเดียวกัน

เรือบรรทุกน้ำมันเข้ามาขนถ่ายน้ำมันที่โรงเก็บน้ำมันของทางหาง ก็อาจจะทำให้เกิดการโต้เถียงกันขึ้น นอกจากจะเป็นการเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศส ฉวยโอกาสนี้เรียกร้องเอาประโยชน์จากฝ่ายไทยมากขึ้นแล้ว ยังเป็นการทำลายสัมพันธภาพอันดีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งฝ่ายไทยได้พยายามรักษาเป็นอย่างดีเสมอมา โดยหวังขอความช่วยเหลือจากทางฝ่ายอังกฤษอย่างมาก หากทางรัฐบาลไทยไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสได้¹

การถูกบีบบังคับอย่างหนักจากสถานการณ์รอบข้างเช่นนี้ ทำให้รัฐบาลไทยไม่มีทางเลือกอื่นที่จะดำเนินการได้ นอกจากการยินยอมให้ทางบริษัทมาร์คโวลด์ตั้งถังน้ำมันที่ปากลำคบนโค เพื่อรับคลี่คลายความตึงเครียดทางคานไทยกับอังกฤษให้หมดไป รัฐบาลไทยไม่ปรารถนาที่จะเผชิญหน้ากับมหาอำนาจทั้งสองฝ่ายโดยตรง แต่ถาจำเป็นต้องเกิดกรณีพิพาทกับทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแล้ว รัฐบาลไทยก็เลือกที่จะเผชิญหน้ากับทางฝรั่งเศสมากกว่าทางอังกฤษ เพราะหวังที่จะใช้อังกฤษเป็นตัววางดุลย์อำนาจกับฝรั่งเศสให้มากที่สุด นอกจากนั้น การที่ทางฝ่ายไทยยินยอมบริษัทน้ำมันของคอบิ บังคับอังกฤษก็โดยหวังว่าทางฝ่ายอังกฤษจะยอมถอนปรนเรื่องร่างกฎหมายน้ำมัน ที่ทางฝ่ายไทยขอคำปรึกษาจากกงสุลประเทศต่าง ๆ บาง ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทมาร์คโวลด์ และกงสุลอังกฤษจึงสามารถยุติลงไคกอนเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ระหว่างไทยกับรัฐบาลฝรั่งเศสเพียงปีเดียว

ปัญหาโรงเก็บน้ำมันของทาง มาร์คโวลด์ ที่เกิดขึ้น ก็เป็นข้อพิสูจน์ได้ก็อย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับปัญหาอัคคีภัยอันมีสาเหตุมาจากน้ำมันว่า ปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นภายใต้ขอบเขตของหนังสือสัญญาไม่เสมอภาคกับรัฐบาลต่างประเทศ ย่อมมีผลให้รัฐบาลไม่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ , เรื่องเดียวกัน

สามารถแก้ไขปัญหานั้นได้ ทรายไคที่ยังถูกผูกมัดให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ ของหนังสือสัญญาที่ไม่เสมอภาคเหล่านั้น และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทน้ำมันข้ามชาติที่มีอำนาจหนุนหลังและออกมาในรูปที่ทางรัฐบาลไทยต้องพึ่งพิงบริษัทน้ำมัน ๆ โดยสิ้นเชิง

ปัญหาการสำรวจน้ำมันในประเทศไทย

ปัญหานี้เกิดขึ้นเมื่อบริษัทน้ำมันของอังกฤษชื่อบริษัท เอเชียติกออยฟิลด์ส์ ซินดิเกท (The Asiatic Oilfields Syndicate Ltd.) มีความต้องการจะเข้ามาสำรวจหาน้ำมันในบริเวณในปลายสมัยรัชกาลที่ 5¹ รัชกาลที่ 5 ทรงเรียกประชุมเหล่าเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ เพื่อหารือในเรื่องนี้ ซึ่งที่ประชุมมีความเห็นว่ายังไม่ควรอนุญาตให้ใครทำการสำรวจหาน้ำมันในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะ

ก. เรื่องการขออนุญาตสำรวจหาน้ำมันยอมไม่เหมือนกับเรื่องการอนุญาตให้สำรวจถ่านหิน เพราะในเรื่องน้ำมันยังไม่เคยมีกฎหมายใดออกมาบังคับ แต่สำหรับเรื่องถ่านหิน รัฐบาลไทยอนุมัติให้ใช้ข้อความในพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่บังคับ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองกฎหมายเศรษฐกิจ, กษ 6.2 มีก 5 หนังสือของกรมโลหกิจ ที่ 84/732 ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453

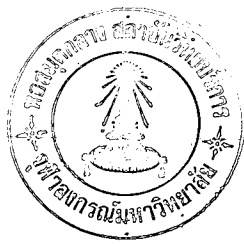
ข. ผู้ที่มาขออนุญาตสำรวจหาน้ำมัน ซึ่งมีมาสอบถามอยู่หลายรายนั้น ล้วนแต่ต้องการผูกขาดการสำรวจแต่ผู้เดียวทั้งที่พระราชอาณาเขตทุกราย รัฐบาลไทย เคยคิดจะยอมให้ตรวจเป็นมณฑล โดยในเวลาที่ทำการสำรวจอยู่ในมณฑลหนึ่งจะไม่ อนุญาตให้ผู้อื่นสำรวจในมณฑลนั้น แต่ก็ไม่สามารถตกลงกับผู้มาขออนุญาตได้

ค. ในเวลาที่ทำการสำรวจพบแหล่งน้ำมันแล้ว รัฐบาลก็ขอให้ตั้งบริษัท ของไทยขึ้น โดยให้คนไทยมีหุ้นอยู่ไม่ต่ำกว่าครึ่งหนึ่ง ผู้มาขออนุญาตล้วนแต่ปฏิเสธ ต้องการขอผูกขาดทุกราย

ง. รัฐบาลเข้าใจว่าการทำน้ำมันปิโตรเลียมไม่ใช่เรื่องลำบากจนเกินไป ขอสำคัญอยู่ที่ขั้นของการสำรวจหาเท่านั้น ซึ่งที่ประชุมเสนาบดีเห็นว่ารัฐบาลไทยน่าจะ จ้างผู้เชี่ยวชาญมาทำการสำรวจเองดีกว่าที่จะอนุญาตให้ผู้อื่นมาทำการสำรวจ เพราะถา สามารถพบแหล่งน้ำมันจะเป็นประโยชน์แก่ทางฝ่ายไทยอย่างมาก นอกจากนั้นในการจ้าง ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศนั้น รัฐบาลไทยจะได้แต่งตั้งข้าราชการไทยเป็นเจ้าพนักงาน คอยควบคุม เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศคนนั้นนำผลประโยชน์ที่ รัฐบาลไทย ควรจะได้รับไปขายให้แก่ผู้อื่น

อีกประการหนึ่ง รัฐบาลไทยต้องการที่จะสำรวจตัวเองให้แน่ชัดว่าในประเทศ ไทยที่ใดบ้างมีแหล่งน้ำมัน เพื่อว่าเมื่อมีผู้ใดจะขอเข้ามาลงทุนในอุตสาหกรรมนี้ ก็ขอให้ ภาครัฐร้องขอมาทางรัฐบาลไทย ซึ่งจะเปิดโอกาสให้ทางรัฐบาลไทยสามารถเรียกทองคำ เขาหรือค่าภาคหลวงจากผู้ขอนั้นในจำนวนที่สูงได้ แต่ถา รัฐบาลไม่ทำการสำรวจเสียเอง อนุญาตให้ผู้อื่นเข้ามาทำการสำรวจ เมื่อถึงเวลาที่จะทำความตกลงให้เขา รัฐบาลไทย จะเรียกทองคำเขาหรือค่าภาคหลวงในจำนวนที่สูงก็ทำไม่ได้

อย่างไรก็ดี นโยบายที่จะทำการสำรวจหาน้ำมันเสียเองของทางฝ่ายไทย ในช่วงเวลานั้นก็ไม่ใช่เรื่องที่จะกระทำให้สำเร็จได้ โดยง่ายทั้งนี้เพราะทางฝ่ายไทยมี ขอจำกัดอยู่หลายประการ เช่น งบประมาณมีไม่เพียงพอที่จะตั้งไว้สำหรับจ้างผู้เชี่ยวชาญ มาทำการสำรวจ รวมทั้งการสำรวจจุด เจาะหาน้ำมัน นอกจากนั้นยังมีปัญหาการขาดคนไทย

ที่มีความชำนาญการในเรื่องการสำรวจหาทรัพยากรชนิดนี้ ส่วนชาวต่างประเทศที่มีความรู้ความชำนาญนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นคนของพวกบริษัทน้ำมันใหญ่ ๆ หรือเป็นคนที่มีหุ้นอยู่ควยในบริษัทน้ำมันเหล่านั้น ซึ่งยากที่รัฐบาลไทยจะชวนมาร่วมทำงานควย¹

ดังนั้นการที่รัฐบาลไทยได้ประกาศนโยบายอย่างเด่นชัดออกมาว่าทางรัฐบาลจะเป็นผู้ทำการสำรวจเอง แะจนกระทั่งเวลาล่วงเลยเข้าสู่รัชสมัยรัชกาลที่ 6 แล้ว ทางฝ่ายไทยก็ยังนิ่งเฉยอยู่ ยอมทำให้บริษัทน้ำมันหลายชาติเริ่มรบเร้าให้ทางรัฐบาลเปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศได้มีโอกาสเข้าไปสำรวจแทน รัฐบาลไทยเริ่มมีความรู้สึกหนักใจมาก ขึ้นต่อการดำเนินนโยบายเช่นนี้ เพราะว่าทางหนึ่งรัฐบาลไทยไม่กล้าที่จะอนุญาตให้บุคคลใดหรือบริษัทใดเข้าทำการสำรวจ เนื่องจากเกรงว่าจะเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นยกขึ้นเป็นขอร้องเรียกร้องจากทางรัฐบาลไทย ไม่มีที่สิ้นสุด แต่ในอีกทางหนึ่งรัฐบาลไทยก็ไม่มีความสามารถทำการสำรวจไคเอง

รัชกาลที่ 6 จึงทรงเสนอให้นำเรื่องนี้เข้าประชุมในสภาเสนาบดี เป็นการควน เพื่อคิหาทางออกที่เหมาะสม ไม่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ทางรัฐบาลไทย เพราะในขณะนั้นบริษัทเอเซียติบีโตร์ เลียมโคขอให้จักรราชทูตอังกฤษเร่งเร้ารัฐบาลไทยอนุญาตให้ทางบริษัทสำรวจและขุดเจาะน้ำมันบีโตร์ เลียมโคในมณฑลปักกิ่งไคอย่างหนัก ในที่ประชุมกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เจ้ากระทรวงที่มีอำนาจเต็มในการอนุญาตให้ผู้ใดทำการสำรวจหาแร่ต่าง ๆ ในประเทศไทย ไคทรงให้ความเห็นแก่เรื่องนี้ว่า เรื่องที่ชาวต่างประเทศเข้ามาขอสำรวจหาน้ำมันในประเทศไทยนั้น รัฐบาลไทยควรจะระวังไคมาก เพราะชาวต่างประเทศอาจจะมีไคมีความประสงค์แต่เพียงสำรวจหาน้ำมันเท่านั้น แต่อาจจะแฝงยุทธศาสตร์ทางทหารมากับเรื่องนี้ควย เพราะจากการศึกษาถึงกลวิธีที่บริษัทน้ำมันเข้ามาขออนุญาตจากรัฐบาลไทย มีลักษณะที่ไมชวนให้หาไควางใจในความประสงค์ที่แท้จริง² ไคสามารถเริ่มพิจารณาไคจาก

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, หนังสือของกระทรวงเกษตราธิการ ลงวันที่ 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2455

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, รายงานการประชุมสภาเสนาบดีที่ 4/2461 ลงวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2461

ก. ในปี พ.ศ. 2458 ก็มีโปรเฟสเซอร์ กอร์ ชาวอเมริกันเข้ามาขออนุญาตสำรวจ เช่นกัน โดยอ้างว่าเคยเขาเผ่ารักษาที่ 6 ขณะเมื่อเสด็จไปยังสหรัฐอเมริกา การขอสำรวจหาน้ำมันของโปรเฟสเซอร์ท่านนี้ ก็เป็นที่สงสัยอย่างมากว่าน่าจะมากระทำ การแทนบริษัทแอสคินคาร์คอยล์ และการมาติดต่อกครั้งนี้ของบริษัทยา บริษัทฯ ได้เข้ามาทาง พระยาภิรมย์ภักดี ซึ่งมีส่วนรู้เห็นกับทางบริษัทยา แต่ทางรัฐบาลไทยก็เห็นงวเห็นไขว่เรื่องไว้

ข. มาบัดนี้บริษัทเอเซียติคปิโตร เลียมซึ่งเป็นผู้แข่งขันของบริษัทยาแอสคินคาร์คอยล์ ได้เข้ามาขออนุญาตอีกครั้ง และมีท่าทีที่กระตือรือร้นกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา ทางบริษัทยาได้เสนอ ผลประโยชน์แก่ทางรัฐบาลไทยด้วยวิธีเปิดโอกาสให้พระคลังข้างที่ กระทรวงทหารเรือ เป็นต้น ได้มีหุ้นส่วนอยู่ในบริษัท แต่ถึงกระนั้นก็ตามบริษัทยาจะยอมให้หุ้นส่วนแต่เพียงไม่เกิน จำนวนครึ่งหนึ่งของหุ้นทั้งหมด แต่รัฐบาลไทยก็เห็นงวเห็นไขว่ไว้เหมือน ที่กระทำแก่บริษัทอื่น เพราะทางบริษัทยาเห็นต้องการขอสำรวจหาน้ำมันในดินแดนภาคใต้ของไทยใกล้กับมาเลเซีย ซึ่งในสมัยนั้นทางรัฐบาลไทยถือว่าดินแดนแถบนี้ เป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรที่รักษา ไคยากหากเกิดสงคราม เพราะถ้าใครมีเรือรบก็สามารถยึดเอาดินแดนแถบนี้ได้โดยง่าย ซึ่งหากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นไม่เพียงแต่รัฐบาลไทยต้องสูญเสียแหล่งน้ำมันแล้ว ยังเป็นการเพิ่มกำลังรบให้กับศัตรูด้วย เพราะหากกับตั้งที่หาน้ำมันเชื้อเพลิงให้กับศัตรู¹

อย่างไรก็ดีผู้นำไทยในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ตระหนักถึงสถานการณ์รอบข้างเป็น อย่างดีว่าการยึดนโยบายหวงเหี่ยวไม่ไห้ต่างชาติเข้ามาสำรวจหาน้ำมันในประเทศ จะไม่สามารถกระทำได้นานนักเพราะทางรัฐบาลไทยไม่สามารถยกเอาเรื่องความไม่ สะดวกในทางยุทธศาสตร์มาคอบบักแก่ทุกประเทศต่าง ๆ ได้ นอกจากนั้นการยกข้ออ้าง ทางรัฐบาลไทยตั้งใจจะสำรวจเองโดยที่รัฐบาลไทยไม่สามารถกระทำได้ ก็อาจจะทำให้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เรื่องเดียวกัน

เป็นสาเหตุ ที่มีผู้คิดบุกกรุกเอาดินแดนซึ่งมีน้ำมันปิโตรเลียมนั้นไปอยู่ในความครอบครอง
เร็วขึ้น จึงเห็นว่าในสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของรัฐบาลไทย ไม่สามารถอยู่นิ่งเฉยได้
รัฐบาลไทยต้องรับลงทุนทำเองโดยมอบให้กรมรถไฟเป็นผู้จัดการ¹ ซึ่งเป็นช่องทางที่
มีเหตุผลที่สุดเพราะการคมนาคม เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่ออุตสาหกรรมประเภท
นี้ และทางกรมรถไฟสามารถวางใจชาวต่างประเทศที่มีความคุ้นเคยเรื่องนี้มาช่วย
ดำเนินการขั้นต้นได้ง่าย นอกจากนี้รัฐบาลไทยอาจจะกล่าวต่อไปในทำนองว่า เมื่อ
รัฐบาลไทยทำเองได้ผลและเพียงพอต่อความต้องการภายในประเทศแล้ว ก็ยินดีที่จะทำ
ความตกลงกับรัฐบาลประเทศอังกฤษในการส่งน้ำมันออกนอกพระราชอาณาเขต เพื่อให้
เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายสัมพันธมิตร ด้วยวิธีการให้อนุญาตแก่บริษัทของชาวอังกฤษ เขามา
ทำการสำรวจหาน้ำมันในดินแดนแถบภาคใต้ของไทย² ซึ่งการอ้างเช่นนี้จะทำให้ทาง
รัฐบาลไทยสามารถตอบทูตอังกฤษได้ในแง่ที่ว่า ทางรัฐบาลไทยไม่ได้มีความลำเอียงที่จะ
ให้ชนชาติใดได้รับความสะดวกเป็นพิเศษ ในแถบภาคใต้ของไทย เพราะเรื่องน้ำมันนี้เมื่อ
ทางรัฐบาลไทยตกลงจะเป็นผู้กระทำเสียเอง ก็หมายความว่าไม่อนุญาตให้บริษัทของ
เอกชนแม่แก่สัญชาติไทยเป็นผู้กระทำ³

แต่ความคิดเห็นเช่นนี้ของผู้นำไทยได้รับการคัดค้านจาก ดร.เอลดอน อาร์
เจมส์ (Dr. Eldon R. James) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาล
ไทย โดย ดร.เจมส์ ให้ความเห็นว่า แทนที่รัฐบาลไทยจะมีเหตุผลยกขึ้นกล่าวอ้าง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ๘36/1, รายงานเสนาบดีสภา ที่
8/2461 ลงวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2461

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ๘36/1, หนังสือของทูตอังกฤษมี
ถึงกรมหลวงเทเวศร์วงษ์ ฯ ลงวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2461

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เรื่องเดียวกัน

อย่างเหมาะสมก็ตามแต่ทว่าบรรษัทน้ำมันและทูตต่างประเทศยกเอาความในสัญญาทางพระราชไมตรีขึ้นเป็นข้อแย้งแล้ว ก็ยากที่ทางรัฐบาลไทยจะมีนโยบายหวงแหนทำแต่เพียงลำพัง เพราะขอความในสัญญาตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า "คนในบังคับของเขา คือ ชาวต่างประเทศที่เป็นผู้ที่ทำสัญญากับไทย มีอำนาจที่จะทำแรงแม่ื่อว่าอะไร ๆ เมื่อใดปรึกษาคงตกลงแจ้งให้รัฐบาลไทยทราบ และรัฐบาลไทยเห็นสมควรแล้วนั้น ซึ่งกล่าวไว้ชัดในมาตรา 8 ของหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ ในปี พ.ศ. 2403 ซึ่งคำว่าแรงแม่ื่อในความนี้ย่อมตีความหมายรวมไปถึงน้ำมันปิโตรเลียมด้วยอย่างแน่นอน ทว่าเหตุการณ์ที่จะมีนโยบายปฏิเสธการอนุญาตให้สำรวจหาน้ำมันในประเทศไทย จึงเป็นเรื่องที่ไม่มีเหตุอันควรแก่การกล่าวอ้าง และอาจจะทำให้เกิดปัญหายุ่งยากต่อการแก้ไขหนังสือสัญญาที่ไม่เป็นปรกติกับชาวต่างประเทศได้ เพราะทั้งประเทศที่ยอมสละอำนาจของสิทธิสถาปนอกอาณาเขต (Extra-territoriality) ให้แก่รัฐบาลไทย และที่จะให้ในเวลาต่อไปข้างหน้า จะคงยกเรื่องการเปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศมีสิทธิที่จะทำมาหากินในประเทศอย่างเสมอหน้ากัน กล่าวคือเมื่อรัฐบาลสำรวจพบน้ำมันปิโตรเลียมแล้ว ควรจะเปิดโอกาสให้บริษัทต่างประเทศทั้งปวงเข้ามาประมูลรับทำต่อไปจากรัฐบาล รัฐบาลไทยไม่ควรจะหวงแหนไว้ทำเอง¹

แต่กรมหลวงพิศณุโลกฯ กลับไม่เห็นด้วยกับความคิดของ ดร. เจมส์ เพราะทรงคิดว่าความมุ่งหมายของรัฐบาลต่างประเทศที่เข้ามาทำสัญญากับรัฐบาลไทย ก็เพื่อจะให้คนในบังคับของประเทศเหล่านั้นได้มีสิทธิทำมาหากินในประเทศไทยเสมอหน้ากัน กับคนไทยหาใช่เสมอกับรัฐบาลไทยไม่ ดังนั้นหากรัฐบาลไทยคิดจะทำเองแล้วจะยกเอาบุคคลหรือบริษัทชาวต่างประเทศขึ้นมามีสิทธิที่จะแข่งขันได้เสมอหน้ากับรัฐบาลไทย น่าจะไม่ใช้ความมุ่งหมายของรัฐบาลต่างประเทศ²

อีกประการหนึ่งหากเปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศมาเป็นเจ้าของบ่อน้ำมัน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, หนังสือของ ดร.เจมส์ มีถึงกระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2461

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2461

และซุคน้ำมันเองในประเทศไทย ก็จะมาในรูปแบบอย่างเรื่องป่าไม้ ซึ่งมีการขาย
กิจการให้แก่ชาวต่างประเทศจนหมด ดังนั้นถ้าเปิดโอกาสในเรื่องน้ำมันก็เท่ากับเป็นการ
ขายผลประโยชน์ของประเทศให้แก่ชาวต่างประเทศอีกส่วนหนึ่ง

ในที่สุดเสนาบดีสภาที่มีมติที่จะไม่อนุญาตให้ชาวต่างประเทศเข้ามาทำการสำรวจ
หาน้ำมันในประเทศไทย โดยรัฐบาลไทยจะเป็นผู้ดำเนินการในเรื่องนี้เอง และได้นำทูล
เกล้าถวายรัชกาลที่ 6 เพื่อทรงตัดสินใจในชั้นสุดท้าย ซึ่งรัชกาลที่ 6 ก็ให้ทรงอนุโลม

ให้ดำเนินการให้เป็นไปตามมติของที่ประชุมเสนาบดีสภา แต่พระองค์ได้ทรงให้ความคิดเห็น
ว่าการกำหนดนโยบายเช่นนี้อาจจะเป็นการดำเนินการโดยไม่เป็นการณ์ไกลที่
จะเกิดขึ้นก็ได้¹ เพราะรัฐบาลไทยอาจจะอยู่ในฐานะลำบากที่จะเจรจากับนานาประเทศ
ถึงตามเหตุผลที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ เสนอต่อรัฐบาลไทย นอกจากนั้นการไม่
อนุญาตให้ชาวต่างประเทศเข้ามาทำการสำรวจหาน้ำมันในประเทศไทย จะต้องปฏิบัติตาม
นโยบายนี้อย่างเคร่งครัด จะเห็นแก่ใครไม่ได้แม้กระทั่งบุคคลในบังคับของประเทศที่ยังมี
สัตบุรุษอย่างเท่ากับรัฐบาลไทยอยู่ อีกประการหนึ่งการเปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศก็ต้อง
เปิดโอกาสแก่คนไทยด้วย ปัญหาขอมเกิดขึ้นว่าควรกระทำหรือไม่ และถ้าต้องกระทำจะมี
ขอบเขตของการดำเนินงานแค่ไหน และมีขีดชั้นของเวลาหรือไม่

การเปิดโอกาสแก่คนไทยจึงเป็นเรื่องที่ทำให้รัฐเสียประโยชน์ในจำนวนเงิน
ภาษีและรายได้ที่รัฐควรจะได้รับ ซึ่งอาจจะส่งผลให้รัฐบาลไม่มีเงินทุนเพียงพอต่อการลงทุน
ในเรื่องนี้ในภายหน้าก็ได้ นอกจากนั้นจะทำให้คนไทยไม่สามารถเริ่มกิจการประเภทนี้อยู่
ตลอดไป ดังความตอนหนึ่งในหนังสือที่ทรงตอบมายังเสนาบดีสภาว่า

"... เป็นหน้าที่ของรัฐบาลมิใช่หรือ
ที่จะอุดหนุนอบรมกำลังให้มีขึ้นใน
คนของเรา ถ้าไม่ตั้งคนเสียสักที
เมื่อไรเล่าจะมีวันพร้อมได้ เราจะคอย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, บันทึกตามพระราชกระแส
ในเรื่องรัฐบาลจะทำน้ำมันดิบเอง ลงวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2461

กตกคนไทยให้เป็นทาสของผู้ปกครอง
อยู่ต่อไปได้นานอีกสักบ้านใด...."¹

ทันทีที่รัฐบาลไทยได้กำหนดนโยบายนำมันออกมาในลักษณะนี้ รัฐบาลอังกฤษ
ได้ยกเอาเรื่องการขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีมาเป็นเครื่องมือตอบโต้นโยบาย
เช่นนั้น และบีบบังคับรัฐบาลไทยให้อนุญาตบริษัทยาน้ำมันของคนอังกฤษได้มีสิทธิสำรวจน้ำมันใน
มณฑลปักษ์ใต้ของไทยทันทีเช่นกัน²

เหตุที่รัฐบาลอังกฤษเร่งรัดคอบทางฝ่ายไทยเช่นนี้ เพราะทางฝ่ายอังกฤษยอม
เห็นถึงการเสียผลประโยชน์ของตนหากยังยอมให้รัฐบาลไทยใช้นโยบายเช่นนี้ถ่วงเวลาให้
เนิ่นนานออกไป เพราะรัฐบาลไทยกำลังหวังเห็นยวเวลาเพื่อใช้การเจรจาทางการทูตใน
ที่ประชุมสันติภาพที่ปารีส พ.ศ. 2462 (1919) (Peace Conterence) มาแก้ไข
หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษให้เสร็จสิ้นไปอย่าง
รีบเร่ง ซึ่งทางฝ่ายไทยก็อ่านท่าทีของทางฝ่ายอังกฤษออกเช่นกัน ดร.เจมส์ ที่ปรึกษาของ
กระทรวงการต่างประเทศไทยได้นำให้ผู้นำไทยคอยถ่วงเวลาการให้คำตอบแก่ทูต
อังกฤษไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ จนกว่าการประชุมสันติภาพจะให้การสนับสนุนรัฐบาล
ไทยในการขอยกเลิกสัญญาที่ไม่เป็นธรรมแก่รัฐบาลไทยจากนานาประเทศ โดยเฉพาะการ
ยกเลิกข้อความเกี่ยวกับเรื่องการเปิดเหมืองแร่ของไทยในสัญญาต่าง ๆ³

ในระหว่างที่รัฐบาลไทยถ่วงเวลาการให้คำตอบเพื่อรอการสนับสนุนจากการ
ประชุมสันติภาพอยู่นั้น ทั้งรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลสหรัฐฯได้ส่งผู้แทนของตนเข้าพบ
ดร.เจมส์ อยู่หลายครั้ง เพื่อรบเร้าให้ทางรัฐบาลไทยแสดงท่าทีออกมาให้แน่ชัดถึงนโยบาย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เรื่องเดียวกัน
² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, หนังสือของทูตอังกฤษมีถึง
กระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462
³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, หนังสือของ ดร.เจมส์ มีถึง
กระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462

น้ำมันในเรื่องการสำรวจและการขุดเจาะก่อนที่จะมีการแก้ไขสัญญาระหว่างรัฐบาลทั้งสามประเทศ โดยเฉพาะรัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้แสดงท่าทีอย่างชัดเจนว่า มีความหวังวิตกอย่างมากในเรื่องนี้ ซึ่งรัฐบาลสหรัฐาก็ว่านโยบายน้ำมันของรัฐบาลไทยที่เป็นอยู่ส่งผลถึงการที่รัฐบาลสหรัฐจะพิจารณาขอยกเลิกขอความที่ไม่เป็นธรรมกับรัฐบาลไทย ในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้¹ รัฐบาลไทยก็พยายามหาหนทางแก้ไขเวลาอย่างเต็มที่ด้วยการให้คำตอบในทำนองว่า รัฐบาลไทยยังขอเวลาศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการสนับสนุนอุตสาหกรรมประเภทนี้ให้มีขึ้นในประเทศไทย เรื่องนี้ทางรัฐบาลไทยได้มอบหมายให้กรมรถไฟเร่งทำการอยู่ แต่ในปัจจุบันรัฐบาลไทยยังไม่พบร่องรอยของน้ำมันที่มีมากพอต่อการขุดเจาะและการค้า แต่หากรัฐบาลไทยสำรวจพบมีจำนวนมากเพียงพอ ก็ไม่คิดจะกีดกันผู้ใดที่อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายไทย²

ในที่สุด รัฐบาลไทยก็สามารถถ่วงเวลาการรบเร้าจากรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลสหรัฐให้เป็นผลสำเร็จ รัฐบาลไทยสามารถแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับนานาประเทศที่ไม่เป็นธรรมอย่างเรียบร้อย โดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายน้ำมันที่วางไว้แต่ประการใด และหลังจากการแก้ไขหนังสือสัญญาแล้ว ก็ไม่มีการเรียกร้องขอสำรวจน้ำมันผานมาทางกระทรวงการต่างประเทศอีกเลย

สรุปได้ว่าแผนการ รัฐบาลไทยไม่สามารถบรรลุสู่เป้าหมายได้เพราะขาดเงินทุนและเทคโนโลยีที่จะทำการสำรวจและขุดเจาะน้ำมันขึ้นมาใช้เองได้ จำเป็นต้องอาศัยบริษัทน้ำมันข้ามชาติให้กระทำการแทน แต่ในสถานการณ์ขณะนั้นทางผู้นำไทยได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้วว่าการสำรวจเพื่อขุดเจาะหาน้ำมันมีใคร เลื่อมเป็น เรื่องที่ไม่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, จดหมายบันทึกคำสนทนา ระหว่าง คร.เจมส์ กับ มิสเตอร์ แบลคเกตต์ (ผู้แทนบริษัทแอสคอนคาร์คอยส์ ในกรุงเทพฯ) ลงวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2463

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ36/1, หนังสือของพระยาประภากรวงศ์ อัครราชทูตสยามประจำกรุงวอชิงตัน ลงวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2463

สมควรกระทำเพราะสถานการณ์ ของสงครามโลกครั้งที่ 1 อาจจะขึ้นน้ำให้ประเทศ
มหาอำนาจ เขาคุกคามดินแดนที่ม้ำมันของไทยได้โดยง่าย แต่กระนั้นก็ตามประเทศ
มหาอำนาจ ซึ่งมีบริษัทน้ำมันเป็นคนในบังคับของตน ต่างพยายามที่จะเข้าแทรกแซงใน
เรื่องนี้ทุกวิถีทาง เพื่อให้รัฐบาลไทย เปิดโอกาสให้บริษัทน้ำมันของตนเข้าสำรวจหา
น้ำมันในประเทศไทยให้ได้ จนถึงขั้นใช้เรื่องการขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี
ระหว่างรัฐบาลไทยกับนานาประเทศมาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการแลกเปลี่ยน

* จากการพิจารณาถึงปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นในระหว่างช่วงระยะเวลาที่
ทางรัฐบาลไทยถูกผูกมัดให้คงปฏิบัติตามหนังสือสัญญาที่ไม่เสมอภาค ไม่ว่าจะ เป็นปัญหา
อศัตถ์ภัย หรือปัญหาการสำรวจหาน้ำมันในประเทศไทย รัฐบาลไทยไม่สามารถแก้ไขสัญญา
ได้ เพราะต้องถูกขัดขวางด้วยหนังสือสัญญาที่ไม่เสมอภาค หรือถูกกดดันจากสภาพการณ์
ของการเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทน้ำมันที่มีประเทศมหาอำนาจหนุนหลัง
อยู่ในกรณีปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้น จึงออกมาในลักษณะที่รัฐบาลไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะ
บริษัทน้ำมันขอขอกเอาหนังสือสัญญาที่ไม่เสมอภาคหรือสภาพการณ์ทางการเมืองระหว่าง
ประเทศในขณะนั้นมาเป็นข้ออ้างเพื่อขัดขวางหรือเรียกร้องประโยชน์จากทางฝ่ายไทย
ตลอดเวลา

ดังนั้นเมื่อภายหลังจากรัฐบาลไทยสามารถแก้ไขหนังสือสัญญาที่ไม่เสมอภาค
แล้ว ประกอบสถานการณ์ระหว่างประเทศได้เปลี่ยนไปจากช่วงที่ไทยตกอยู่ในฐานะเสีย
เปรียบเพราะ หนังสือสัญญาเหล่านั้น รัฐบาลไทยโดยเฉพาะภายหลังที่มีการเปลี่ยนแปลง
แปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ได้มีวิสัยทัศน์ในการแก้ไขปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นอย่างไร
และมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทน้ำมันลักษณะใด ซึ่งจะได้อธิบาย
ต่อไป *

✱ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทน้ำมันข้ามชาติภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2475 (ค.ศ. 1932)

ปัญหาน้ำมันเป็นปัญหาเรื่องหนึ่งที่รัฐบาลไทยภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 (1932) ได้ดำเนินการแก้ไขอย่างรีบเร่ง เพราะน้ำมันเป็นสินค้าที่มีความสำคัญในทางยุทธปัจจัย และเป็นปัจจัยหนึ่งที่ประชาชนโดยทั่วไปมีความจำเป็นที่ต้องมีไว้ใช้บริโภค ซึ่งน้ำมันจะทวีความต้องการสูงมากขึ้น แต่ปรากฏว่ากิจกรรมการค้าขายน้ำมันในประเทศไทย นับตั้งแต่เริ่มค้นมีขึ้นมา รัฐบาลไทยต้องสั่งซื้อน้ำมันจากบริษัทน้ำมันของชาวต่างประเทศที่เข้ามาตั้งบริษัทเอเยนต์จำหน่ายอยู่ในประเทศไทยตลอดมา

รัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดา (28 มิถุนายน 2475- 20 มิถุนายน 2476) จึงเริ่มดำเนินนโยบายสำคัญ 2 ประการในการแก้ไขปัญหานี้ คือ การหาวิธีที่จะทำให้ประเทศไทยมีความอิสระพอสมควรในการมีน้ำมันไว้ใช้โดยไม่ต้องอาศัยบริษัทน้ำมันของชาวต่างประเทศจนเกินไปเหมือนดังเช่นใน อีเก็ค นอกจากนี้วิธีนี้ก็ต้องช่วยลดราคาน้ำมันซึ่งมีระดับสูงมากในสมัยนั้น ให้มาอยู่ในระดับที่ใกล้เคียงกับราคาน้ำมันในตลาดน้ำมันระหว่างประเทศ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปสามารถซื้อได้ในราคาถูก¹ และเป็นการช่วยให้รัฐบาลไทยสามารถประหยัดงบประมาณที่จะต้องนำไปใช้จ่ายในเรื่องนี้มากขึ้น ✱

การดำเนินนโยบายทั้งสองประการของรัฐบาลชุดนี้ได้เริ่มขึ้นนับตั้งแต่วันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา โดยผู้นำของรัฐบาลคณะนี้ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) ได้ขอรองให้นาย วณิช ปานะนนท์ ก่อตั้งบริษัทขึ้นดำเนินการเรื่องน้ำมัน

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เรื่องเรือ, เลข 25/103, ในบันทึกของราชเลขานุการในพระองค์ ที่ 543/2479 ลงวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2479

เชื่อเพลิงควยเงินทุนส่วนตัวของนายวิษ ปานะนนท์ก่อน เมื่องานเสร็จเรียบร้อย แล้วรัฐบาลจะชดใช้ให้ตามที่ไต่ลงทุนไป¹ เหตุที่รัฐบาลชดใช้ไม่แสดงภาวะให้ความสนับสนุนแก่นาย วิษ ปานะนนท์ อย่างเปิดเผยในครั้งนั้น ก็เพราะเกรงว่าบริษัทน้ำมันข้ามชาติที่ดำเนินการอยู่ในประเทศไทยในเวลานั้น จะเข้าโจมตีว่ารัฐบาลไทยจะมีนโยบายจำหน่ายน้ำมันให้แก่ประชาชนเป็นการแข่งขันกับบริษัทน้ำมันข้ามชาติ²

อย่างไรก็ตามเมื่อมาถึงสมัยรัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา (20 มิถุนายน 2476- 16 ธันวาคม 2481) รัฐบาลชดใช้ได้ออึกิจการ ของนาย วิษ ปานะนนท์ ให้แก่กระทรวงกลาโหม เพื่อจัดตั้งเป็นแผนกเชื่อเพลิงขึ้นมาดำเนินการในเรื่องดังต่อไปนี้³

ก. ดำเนินการจัดหาให้ทางราชการได้ใช้น้ำมันในราคาที่ถูกลง เพื่อช่วยให้กระทรวงและกรมต่าง ๆ สามารถนำเงินงบประมาณที่เหลือจากการซื้อน้ำมันได้ถูกลง ไปใช้ในทางอื่น

ข. จัดหาให้มีน้ำมันสำรองไว้ใช้ในทางราชการทหารได้เพียงพอ

ค. ภายหลังจากประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานตาม ข้อ ก. และ ข. แล้ว แผนกเชื่อเพลิงนี้จะได้นำเงินมาจำหน่ายน้ำมันในราคาถูกลงมาจำหน่ายให้แก่ประชาชนโดยทั่วไปในราคาถูก

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เรื่องน้ำมันเชื่อเพลิง เลข 213/10, หนังสือของกระทรวงกลาโหม ดับ ที่ 10578/76 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2476

² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เรื่องเรือ, เลข 25/103 เรือบรรทุกน้ำมัน ชื่อ "สมุย" ฯลฯ

³ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เรื่องน้ำมันเชิงเพลิง, เลข 213/11, หนังสือของกระทรวงกลาโหมที่ 14380/77 ลงวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2477

การที่รัฐบาลของพระยาพหลฯ ได้จัดตั้งแผนกเชื้อเพลิงขึ้นมามี
 การในเรื่องกิจการน้ำมันของทางรัฐบาลอย่างเปิดเผยครั้งนี้ รัฐบาลคณะนี้ ก็ยัง
 มีความเกรงกลัวในท่าทีของบริษัชน้ำมันข้ามชาติอยู่ จึงจำกัดวงการค้าในทาง
 ให้แคบอยู่เฉพาะราชการ กล่าวคือ รัฐบาลไทยเพียงแค่มอบหมายให้กระทรวง
 กลาโหมจัดซื้อน้ำมันมาใช้ในราชการของกระทรวงกลาโหม และเอื้ออำนวยให้
 กระทรวงอื่นแบ่งปันไปใช้เพื่อช่วยค่าใช้จ่ายของกระทรวงต่าง ๆ เป็นราคาที่เหมาะสมกว่า
 เท่านั้น¹ เพื่อไม่ให้ทางบริษัชน้ำมันข้ามชาติเกิดความเข้าใจผิดว่า รัฐบาลไทย
 จะจะมีนโยบายดำเนินกิจกรรมน้ำมันแข่งขันกับทางบริษัชน้ำมัน²

อีกประการหนึ่ง เสถียรภาพทางการเมืองที่ไม่มั่นคงของรัฐบาล
 พระยาพหลฯ ในขณะนั้น เพราะความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มคณะราษฎร
 กับกลุ่มขุนนางเก่าพวกเชื้อพระวงศ์ของไทย คงจะเป็นเหตุให้ผู้นำในคณะรัฐบาล
 พระยาพหลฯ ไม่ต้องการสร้างความขัดแย้งกับชาวต่างประเทศ

มาในปี พ.ศ. 2475 (ค.ศ. 1936) เมื่อกลุ่มทหารเริ่มเข้ามามีบทบาท
 ทางการเมืองไทยมากขึ้น ท้ายเขามาช่วยรัฐบาลของพระยาพหลฯ ควบคุมเหตุการณ์
 ความไม่สงบภายในประเทศ (กบฏวรเดช) กลุ่มทหารของไทยได้กลายเป็นปัจจัย
 สำคัญที่ผลักดันความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัชน้ำมันข้ามชาติและประเทศ
 มหาอำนาจที่หนุนหลังบริษัชน้ำมันฯ อยู่ ให้ดำเนินไปสู่ความขัดแย้ง ทั้งนี้เพราะผู้นำ
 ในกลุ่มทหารเองก็มีความคิดเห็นและเหตุผลเช่นเดียวกับผู้นำในคณะรัฐบาลพลเรือน
 ชุดก่อนมา ที่เกิดความรู้สึกชาตินิยมที่ไม่ต้องการให้ชาวต่างประเทศเข้ามาควบคุม

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เรื่องน้ำมันเชื้อเพลิง เลข 213/9,
 บันทึกของสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เรื่อง เรือ เลข 25/103,
 ในบันทึกของราชเลขาธิการในพระองค์ ที่ 546/2475

เศรษฐกิจของประเทศจนเกินไป โดยเฉพาะกิจการน้ำมันของไทย ซึ่งหากชาวต่างประเทศสามารถเข้าควบคุมกิจการนี้ได้แล้ว ไม่เพียงแต่ควบคุมปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจของไทยไว้ได้ ยังสามารถควบคุมยุทธปัจจัยทางทหารของไทยด้วย ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อการรักษาความมั่นคงของประเทศ ผู้นำของไทยจึงต้องการเข้าควบคุมการดำเนินงานของบริษัทน้ำมันข้ามชาติทั้งหมดในประเทศไทย¹ โดยเริ่มด้วยวิธีเจรจาซื้อน้ำมันในราคาถูกจากบริษัท เอ็กซ์พอร์ต ปีโตรเลียม (Export Petroleum Company) แทนการสั่งซื้อจากบริษัทน้ำมันที่ดำเนินการในกิจการน้ำมันในประเทศไทย ก็เป็นการจัดหาน้ำมันสำรองไว้ใช้ในทางราชการทหารเพิ่มขึ้น ด้วยวิธีสร้างถังน้ำมันขนาดใหญ่ 3 ใบ พร้อมทั้งการสร้างโรงกลั่นน้ำมันขึ้นในประเทศ เพื่อลดการส่งน้ำมันสำเร็จรูปจากภายนอกประเทศเข้ามาสนองอุปทานภายใน เป็นการกลั่นน้ำมันดิบแทนซึ่งสามารถทำให้ฝ่ายไทยมีน้ำมันใช้ในราคาถูก และปริมาณมากขึ้นกว่าเดิม² รัฐบาลชุดนี้จึงเริ่มหาทางลดราคาน้ำมันซึ่งเคยอยู่ในระดับสูงในตลาดน้ำมันของไทยให้ระดับลดลง ด้วยวิธีจำหน่ายน้ำมันในราคาถูกให้แก่ประชาชนอย่างเปิดเผย โดยไม่สนใจว่าจะทำให้เกิดความไม่พอใจแก่บริษัทน้ำมันและประเทศมหาอำนาจหรือไม่ และเริ่มวางแผนที่จะหาทางเข้าควบคุมกิจการค้าน้ำมันของบริษัทน้ำมันทั้งหมดในประเทศไทยต่อไป

การที่กลุ่มทางการทหารและรัฐบาลของพระยาพหลุณกุลดำเนินการนโยบายขายน้ำมันแข่งขันกับบริษัทน้ำมันข้ามชาติ ก็เป็นการหาหนทางที่จะควบคุมกิจการค้าน้ำมันของบริษัทน้ำมันทั้งหมดในประเทศไทยต่อไป ก็เพราะสาเหตุสำคัญ 2 ประการคือ

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เรื่องน้ำมันเชื้อเพลิง เลข 213/1, รายงานการประชุมของคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 10/2481 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481

² กองประชาสัมพันธ์องค์การเชื้อเพลิง, สมุดปกขาวขององค์การเชื้อเพลิง

ก). สถานการณ์ระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยเฉพาะในแถบเอเชียตะวันออก ญี่ปุ่นเริ่มก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจเมืองระหว่างประเทศในฐานะมหาอำนาจประเทศหนึ่ง การเกิดวิกฤตการณ์ในแมนจูเรีย จนญี่ปุ่นสามารถเข้ายึดครองดินแดนแถบนี้ไปจากจีนและตั้งเป็นประมุขจูกัว ในปี พ.ศ. 2435 (1932) ได้ นั้น คงมีส่วนที่นำให้ผู้นำของไทยภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เริ่มให้ความสนใจในบทบาทของญี่ปุ่น ที่อาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือถ่วงดุลย์อำนาจกับฝ่ายตะวันตกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ท่าทีของผู้นำไทยที่เริ่มให้ความสนใจต่อบทบาทของญี่ปุ่น และพยายาม สร้างไมตรีอันดีกับประเทศญี่ปุ่นน่าจะเห็นได้จากกรณีที่รัฐบาลไทยงดการ ออกเสียงลงมติประนามญี่ปุ่นในการประชุมสันนิบาตชาติ เรื่องเกี่ยวกับกรณีพิพาทในแมนจูเรีย ซึ่งรัฐบาลไทยมีนโยบายเช่นนั้นก็เพื่อไปสร้าง ความหวังใจให้เกิดขึ้นกับญี่ปุ่น¹

มาในปี พ.ศ. 2480 (1937) ญี่ปุ่นได้ทำสงครามกับจีนอย่างรุนแรง อีกครั้งหนึ่ง เพื่อมุ่งยึดภาคเหนือจากจีน² และมีนโยบายที่จะเคลื่อนกำลังมาทางใต้ เพื่อเข้าไปมีอิทธิพลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีวัตถุประสงค์มุ่งค้ำค่อการหลอเลี้ยวเศรษฐกิจของญี่ปุ่น³ ในขณะเดียวกันสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศในทวีปยุโรปเริ่มมีความตึงเครียด เมื่อฮิตเลอร์ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำประเทศเยอรมัน และมีนโยบายที่ก้าวร้าวต่อประเทศต่างในยุโรปมากขึ้น สถานการณ์ระหว่างประเทศที่ผันแปรไปเช่นนี้น่าจะเป็นเครื่องเบงบอกให้ผู้นำไทยมองฐานะของอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งมี

¹ ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่สอง พระนคร: แพร่พิทยา 2509, หน้า 40

² จอห์น เค. แฟรงก์, เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ใหม่แปลจาก East Asia, the modern transformation โดย กสุมา สนิทวงศ์ฯ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518, เล่ม 3 หน้า 751

³ จอห์น เค. แฟรงก์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 761

ดินแดนติดกับไทยว่ามีเขาทอดลงในแถบนี้ เพราะคงเห็นความสนใจให้แก่วิถีอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในยุโรปแทน ละเริ่มมองญี่ปุ่นว่ามีเขาที่จะเข้ามาแทนที่มหาอำนาจทั้งสองในแถบนี้ ความเข้าใจว่าตะวันตกเริ่มอ่อนแอลง ประกอบกับท่าทีของผู้นำไทยที่เอนเอียงไปหาความช่วยเหลือจากญี่ปุ่น ทำให้รัฐบาลไทยมีความมั่นใจมากขึ้นในการทำมหาอำนาจของประเทศตะวันตก ดังเช่น นโยบายทำการค้าขายน้ำมันแข่งกับบริษัทน้ำมันข้ามชาติที่มีมหาอำนาจตะวันตกหนุนหลังอยู่

ข) กลุ่มทหารพยายามเน้นให้รัฐบาลไทยตระหนักถึงความจำเป็นที่รัฐบาลต้องเข้าควบคุมกิจการค้าน้ำมันของบริษัทน้ำมันให้สนองต่อนโยบายความมั่นคงของรัฐให้มากขึ้น เพราะสถานการณ์ของโลกอยู่ในสภาพที่ผันแปรไปในทางเกิดสงครามโลกครั้งที่สองมากขึ้น

ดังนั้นผู้นำไทยจึงเห็นว่ารัฐบาลไทยควรมีนโยบายเหมือนเช่นรัฐบาลญี่ปุ่นซึ่งไม่มีเขาน้ำมันภายในประเทศ เช่นเดียวกับไทย ออกกฎหมายควบคุมผู้ค้าน้ำมันสำรองน้ำมันไว้ใช้ในยามคับขัน¹

รัฐบาลของพระยาพหลฯ เริ่มให้ทางกรมเชื้อเพลิงค้าขายน้ำมันแข่งกับบรรดาบริษัทน้ำมันข้ามชาติอย่างจริงจังตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2480 (ค.ศ. 1937) ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลของพระยาพหลฯ ก็เริ่มดำเนินนโยบายเข้าควบคุมการค้าน้ำมันของบริษัทน้ำมันข้ามชาติไปในตัวด้วย จนกระทั่งจอมพล ป.พิบูลสงครามขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี (16 ธันวาคม 2481 - 24 กรกฎาคม 2487) จึงได้มีมติคณะรัฐมนตรีรับหลักการร่างพระราชบัญญัติน้ำมันเชื้อเพลิงที่ทางกระทรวงกลาโหมเสนอเข้ามาพิจารณา ซึ่งมีเป้าหมายด้วยกัน 3 ประการ คือ

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เลข 2/213, รายงานการประชุมของคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 10/2481 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481

ก. เป้าหมายทางการทหาร เช่น การสำรองน้ำมันเชื้อเพลิงให้มีจำนวนเพียงพอแก่ทางทหารในเมื่อเกิดภาวะสงครามหรือภาวะคับขัน

ข. เป้าหมายทางเศรษฐกิจของประเทศ เช่น การกำหนดราคาขายเพื่อมิให้เงินออกจากประเทศมาก และการสำรองน้ำมันไว้เพื่อใช้ในราชการ เศรษฐกิจการคมนาคม สาธารณูปโภค และอื่น ๆ ที่จำเป็น เมื่อไม่ได้รับน้ำมันจากต่างประเทศเข้ามาใช้ไม่ว่าโดยเหตุใด

ค. เพื่อควบคุมกิจกรรมการค้าน้ำมันของบรรษัทน้ำมันข้ามชาติที่ดำเนินกิจการอยู่ในประเทศไทยให้สนองผลประโยชน์ของรัฐบาลมากที่สุด หลักการในข้อนี้ถือว่าเป็นหลักการที่มีผลกระทบกระเทือนต่อกิจการค้าน้ำมันของบรรษัทน้ำมันข้ามชาติที่ดำเนินกิจการค้าน้ำมันในประเทศไทยมากที่สุด เพราะผู้นำทางทหารของไทยมุ่งหวังที่จะลดบทบาทกิจการค้าน้ำมันของบรรษัทน้ำมันฯ เพื่อเปิดโอกาสให้กรมเชื้อเพลิงเข้าจำหน่ายน้ำมันแทน

ภายหลังที่คณะรัฐมนตรีมีมติออกมา เช่นนั้น อัครราชทูตอังกฤษได้ทำหนังสือถึงทางรัฐบาลไทยทันที โดยแสดงให้เห็นถึงความกังวลใจของรัฐบาลอังกฤษที่มีต่อพระราชบัญญัติน้ำมันเชื้อเพลิงฉบับนี้ ทางรัฐบาลอังกฤษยอมรับในอำนาจอธิปไตยของรัฐบาลไทยที่สามารถจะออกกฎหมายใดๆ ก็ได้ขึ้นมากควบคุมกิจกรรมน้ำมันภายในประเทศ แต่ทางรัฐบาลอังกฤษร้องขอให้ทางรัฐบาลไทยได้พิจารณาด้วยเหตุผลว่าการออกกฎหมายนั้นจะมีผลกระทบกระเทือนต่อสัมพันธภาพระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษใดหากกฎหมายฉบับนั้นมีเจตนาที่มุ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษกล่าวว่าการกระทำใด ๆ ของรัฐบาลไทยที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของทางฝ่ายไทยแต่อย่างเดียว

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เลข 2/213, จดหมายข้อความของเจ้ากรมเชื้อเพลิง ลงวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2488

อาจจะมีผลให้บริษัทน้ำมันของคนอังกฤษไม่สามารถดำเนินกิจการการค้า
ขายน้ำมันในประเทศไทยต่อไปได้¹ ทางฝ่ายอังกฤษพยายามร้องขอให้ทางรัฐบาล
ไทยได้ถอนปรนทําทินเรื่องการเข้าควบคุมกิจการค้าน้ำมันของบริษัทน้ำมันดงแห่ง
โดยเฉพาะเรื่องการเข้าควบคุมกำหนดราคาสูงต่ำของน้ำมันนั้น ขอให้ทางฝ่าย
บริษัทน้ำมันข้ามชาติได้มีส่วนเสนอความคิดเห็นบาง

อย่างไรก็ตามการขู่ของรัฐบาลอังกฤษที่จะให้บริษัทน้ำมันของคนนอก
กิจการออกไปจากประเทศไทยหากรัฐบาลไทยยังไม่ยอมถอนข้อบังคับในพระราช
บัญญัติดังกล่าว นั้น หากได้สร้างความวิตกแก่ทางรัฐบาลไทยไม่ ทางรัฐบาลไทยได้ตอบ
ฝ่ายอังกฤษไปในทำนองว่า บริษัทน้ำมันของคนอังกฤษมีสิทธิที่จะเลิกกิจการในประเศ
ไทยได้ แต่ให้ตระหนักว่าการใช้สิทธิเช่นนั้นทางบริษัทน้ำมันจะใช้จนเป็นเหตุให้
กระทบกระเทือนถึงความมั่นคงแห่งชาติ หรือเหตุอื่น ๆ แห่งนโยบายสาธารณะของประเทศ
ไทยไม่ได้²

จากท่าทีของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งไม่ยอมถอนปรนในข้อ
บังคับทางประการในพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าน้ำมันตามที่บริษัทน้ำมันข้ามชาติ
ขอรอง ตัวอย่างเช่น

การบังคับให้ขายน้ำมันต้องสำรองน้ำมันไว้ครึ่งหนึ่งของจำนวนน้ำมันที่
จะขายไปในปีหนึ่ง หรือการที่รัฐบาลไทยเป็นผู้กำหนดราคาขายให้แก่บริษัทน้ำมัน โดย
ทางบริษัทน้ำมันไม่มีส่วนในการเสนอความคิดเห็น บริษัทน้ำมันทั้งหลายพยายามเจรจา
ต่อรองกับรัฐบาลไทยในเรื่องนี้อยู่หลายครั้งในระหว่างเวลา 90 วัน ก่อนที่กฎหมาย
ฉบับนี้จะมีผลใช้บังคับ ภายหลังจากการประกาศตัวพระราชบัญญัติลงในพระราชกิจจานุเบกษา

¹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เลข 2/213, หนังสือของสถานทูต
อังกฤษ มีถึงเจ้าพระยาตรีธรรมธิเบศ(จิตร ณ สงขลา) เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม
ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481

² สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, เลข 2/213 รายงานการประชุม
คณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 2 ลงวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481

ในที่สุดบริษัทน้ำมันทั้งหมดจึงมีหนังสือถึงรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐกิจในวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2482 (ค.ศ. 1939) ขอเลิกกิจการค้าขายน้ำมันของคนไทยในประเทศไทย โดยให้เหตุผลว่าทางรัฐบาลไทยมีความตั้งใจอย่างฉะฉานที่จะลดการขายน้ำมันของทางบริษัทน้ำมันลง เพื่อเพิ่มการขายน้ำมันของทางรัฐบาลไทยให้มากขึ้น ทำให้การค้าน้ำมันของบริษัทน้ำมันมีรายได้น้อยไม่พอกับค่าใช้จ่าย อีกประการหนึ่งการขายน้ำมันของบริษัทอาจจะลดลงอีกในระยะเวลาหนึ่งก็ได้¹ ดังเห็นได้จากกรณีที่บริษัทน้ำมันไม่ได้รับหลักประกันอันแน่นอนจากทางรัฐบาลไทยถึงกิจการค้าน้ำมันของบริษัทในระหว่างที่มีการเจรจา

* สรุปความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทน้ำมันข้ามชาติและประเทศมหาอำนาจที่สนับสนุนบริษัทน้ำมันข้ามชาติภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยในปี พ.ศ. 2475 มีความแตกต่างจากลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายในช่วงเวลาที่รัฐบาลไทยผูกพันให้คงปฏิบัติตามหนังสือสัญญาที่ไม่เสมอภาค รัฐบาลไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 (1932) สาบคาบแก้ไขปัญหาน้ำมันที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐบาลญี่ปุ่น ซึ่งในขณะนั้นได้กลายเป็นมหาอำนาจชาติใหม่ที่มีบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศแข่งขันกับมหาอำนาจตะวันตกในภูมิภาคแห่งนี้มาเป็นเครื่องสนับสนุน ประกอบกับความรู้กชาตินิยมที่มีอยู่ทั่วไปในกลุ่มผู้นำไทยในขณะนั้น ได้เป็นแรงหนุนสำคัญทำให้รัฐบาลไทย มีนโยบายแก้ไขปัญหาน้ำมันในท่าทีที่ไปผ่นปรนตอคำร้องขอของทางบริษัทน้ำมันข้ามชาติและประเทศมหาอำนาจที่สนับสนุนบริษัทน้ำมัน จนทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองฝ่ายต้องสิ้นสุดลง